

Till landet!

Kustnära fritidshusbygge i Blekinge

Rapport, år och nr: 2011:12

Rapportnamn: Till landet! Kustnära fritidsbebyggelse i Blekinge

Utgivare: Länsstyrelsen i Blekinge, Kulturmiljö, 371 86 Karlskrona

Hemsida: www.lansstyrelsen.se/blekinge.se (rapporten kan hämtas från hemsidan)

Dnr: 436-6882-09

Författare: Daniel Melchert, God Bostad Kulturmiljökonsult

ISSN: 1651-8527

Omslagsfoto: Fritidshus i Bökevik.

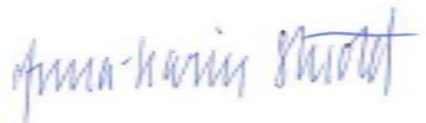
© Länsstyrelsen Blekinge län

FÖRORD

Sportstuga, sommarstuga, sommarställe, fritidshus, landställe, stuga, och torp är eller kan vara en benämning på samma sak - den plats där vi spenderar semestern. Fritidshuset har en självklar plats i den svenska semesterplaneringen allt sedan semesterlagstiftningen på slutet av 1930-talet. Användandet och utformningen av fritidshusen har sedan dess förändrats med tiden.

Daniel Melchert, God Bostad Kulturmiljökonsult, har på uppdrag av Länsstyrelsen i Blekinge län sammanställt en rapport över fritidsbebyggelse i länet. Rapporten ska fungera som ett underlag för fysisk planering och öka kunskapen om de kulturhistoriska värden som finns inom fritidshusbebyggelsen.

Länsstyrelsen december 2011

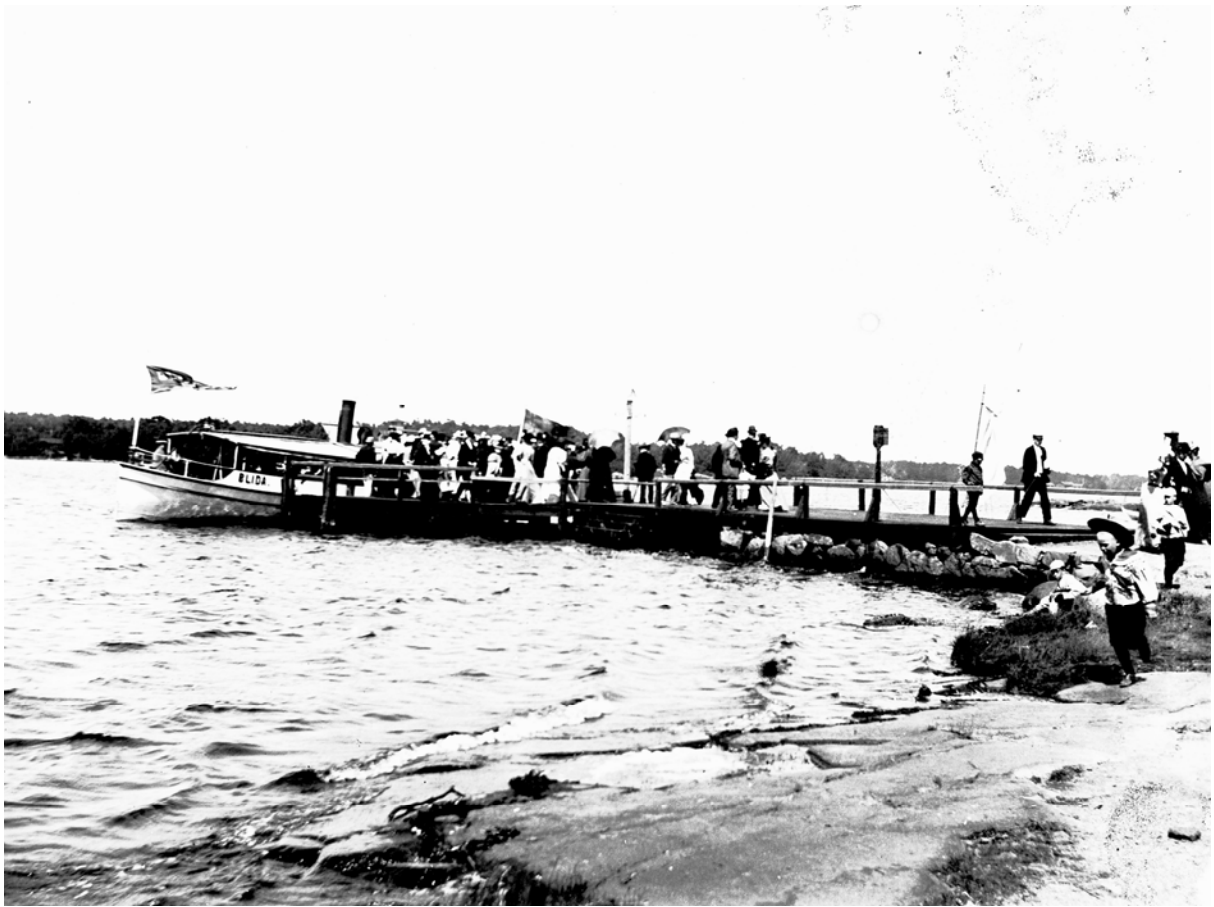

Anna-Karin Skiöld

Bebyggelseantikvarie

Kallbadhuset vid Saltsjöbaden nedanför Brygggarberget i Karlskrona. Blekinge Museum.

Ångfärjan Blida som trafikerade Ronneby centrum-Ronneby brunn-Karön. Foto 1896. Blekinge Museum.

INNEHÅLL

FÖRORD	2
INNEHÅLL	3
SAMMANFATTNING	6
INLEDNING	8
Uppdrag	8
Syfte och målsättning	8
Metod och avgränsning	9
Fritidshus – en definition	9
Källor	10
Referensgrupp	10
BAKGRUND	11
Fritid och semesterlagstiftning	11
Brunnsliv, bad och friluftsliv	12
Fritidsboendets kategorier och utveckling	14
Privatbilismens betydelse	20
Fritidens organisatörer och entreprenörer	22
Fritidsbebyggelse i Blekinge – kort översikt	24
FRITIDSHUSOMRÅDEN	27
Planläggningsideal	27
Arkitekturideal	29
Trädgårdsideal	35
FALLSTUDIER	37
BÖKEVIK	38
Platsens historik	38

Planstruktur	39
Bebyggelsekarakär	42
Trädgårdar och grönområden	45
KÖPEGÅRDA	47
Platsens historik	47
Planstruktur	49
Bebyggelsekarakär	51
Trädgårdar och grönområden	54
NORJEBOKE	56
Platsens historik	56
Planstruktur	57
Bebyggelsekarakär	60
Trädgårdar och grönområden	63
SANDVIKEN	65
Platsens historik	65
Planstruktur	67
Bebyggelsekarakär	70
Trädgårdar och grönområden	72
FRITIDSBEBYGGELSE, FRAMTID OCH KULTURVÄRDE	74
KÄLLOR OCH LITTERATUR	80

SAMMANFATTNING

Denna rapport fokuserar på efterkrigstidens fritidshusmiljöer. I Blekinge anlades en stor del av länets fritidshus just under denna expansiva period. Det var då stora grupper av befolkningen fick de ekonomiska möjligheterna att köpa ett fritidshus. Det var också under denna period som fritid och semester fick ett klart innehåll. Efter 1930-talets många fritidsutställningar och skrifter i ämnet stod svenskarna väl rustade att förvalta all ledig tid efter beredskapsåren.

Tanken med förlängd semester var att befolkningen både skulle rekreera sig och idka friluftsliv, men man skulle absolut inte slöa och lata sig. Samtidigt förbättrades de praktiska förutsättningarna för detta avsevärt i form av olika fritidsboenden kombinerat med allemansrätt. Man skulle till landet på semestern. När det ekonomiska uppsvinget och det stora suget efter en egen bil sammanföll på 1950-talet öppnades möjligheter för nästan var och en att ta sig ut till skog, sjö eller strand.

Detta var samtidigt som jordbruket rationaliserades och småbruk nedlades. Arealen olönsam mark ökade. Men den kunde lämpa sig för fritidsbebyggelse, särskilt om det var skyddsplanterad strandskog. Ett omfattande byggande av små fritidshus inleddes på 1950-talet och pågick i nästan oförminskad styrka fram till oljekrisen på 1970-talet.

Många markägare avstyckade tomter som såldes medan andra istället arrenderade ut marken. Vad som avgjorde om man sålde eller arrenderade har inte undersökts, men i utredningen *Fritidsboende och fritidsbebyggelse* från 1979 konstaterades att ägda tomter var större än arrendetomter. Medianstorleken för ägd tomt var 1 840 m² medan den för arrendetomt var 1 025 m². Ägandetomten var alltså nästan dubbelt så stor. Det stämmer bra med de områden som är med i fallstudien. Man kan också konstatera att arrendeområdena tenderar att vara större, med fler hus. Det var också vanligt att kommunala ansträngningar ledde fram till fritidsbebyggelse.

I fallstudierna kan konstateras att det framför allt var privata markägare som såg en chans att tjäna pengar på mark som ändå inte gick att odla eller på annat sätt var lågavkastande. Västlandsökning och privatbilism möjliggjorde en exploatering, som nästan alltid börjat i liten skala med att någon enstaka tomt styckats av eller arrenderats ut och när detta visat sig falla ut väl och intresset ökat har en större utbyggnad skett.

Byggnadsplanerna för de fyra områdena innehåller standardskrivelser som att avlopp inte tilläts, att husen skulle vara små, inte fick ha brantare taklutning än 30°, att de skulle vara friliggande och, även om det inte uttalades direkt, att det skulle vara naturtomt. Inom dessa bestämmelser var det sedan fritt fram att bygga som man ville, vilket ger områdena en både homogen och varierad struktur. Under 1950- och 60-talen var det vanligt att man ritade och byggde sitt hus själv medan andelen kataloghus ökade och från 1970-talet var i majoritet.

Det var dock inga större skillnader på självbyggen och kataloghus: ett eller två små rum, ett litet kök, och en storstuga med öppen spis, på fasaden något slags träpanel målad i gult, rött, brunt eller vitt.

Strandmark har lämnats som allmän yta och även mellan husgrupperna finns ofta gemensamma grönområden, vanligen genomkorsade av små spontant uppkomna stigar. Bebyggelsen har infogats i landskapet utan några större avverkningar eller schaktningar. På samma sätt är det med vägarna – små grusvägar leder fram till husen utan nämnvärd åverkan på topografi och växtlighet. Vägsystemen är utformade så att genomfartstrafik inte förekommer. Byggnadsplanerna säger egentligen inte mycket om trafik och vägar utan speglar snarare rådande praxis och det intresse man från planerarhåll börjat ägna den allt mer omfattande bilismen.

Under de 50-60 år som gått sedan dessa fyra områden planlagts och bebyggt har smärre förändringar genomförts, framför allt i form av nya avstyckningar/arrenden som bebyggt med nya hus. Många av de ursprungliga husen har genomgått ett antal om- och tillbyggnader, trädgårdar har anlagts där det från början var naturtomt och antalet komplementbyggnader, särskilt i form av friggebodar, har ökat. Däremot är det få som har kvar torrdass, vilka ersatts av vattenklosett kopplat till enskilda avlopp.

Från kommunalt håll hanteras dessa områden mestadels med hänvisning till de äldre byggnadsplanerna, men att man ofta ger dispenser till diverse om- och tillbyggnader och vid nybyggnation. Några större problem med att fritidshusområden omvandlas till regelrätta bostadsområden ser man inte om vatten och avlopp kan lösas på ett bra sätt, gärna med anslutning till kommunalt VA. Varken områdena som sådana eller bebyggelsen anses av tillfrågade stadsarkitekter ha några kulturhistoriska värden. Inte desto mindre är det en karaktäristisk bebyggelse förknippad med fritid, sommar och semester. Fritidshusbebyggelsen går inte att tänka bort när 1900-talets kulturarv skall summeras.

INLEDNING

Riksantikvarieämbetet inrättade 2002 ett nationellt program vid namn *Det moderna samhällets kulturarv*. Ändamålet med programmet var att få mer kunskap om modern bebyggelse och sentida kulturmiljöer. Runt om i landet genomfördes projekt inom ramen för *Det moderna samhällets kulturarv*. Exempel på projekt är *Kollosommar – Sommarkollo* i Skåne län, *Nybros moderna kulturarv* i Kalmar län, *Ljungsbro – det goda samhället* i Östergötlands län och *Nästa hållplats Södertälje* i Stockholms län. I Blekinge genomfördes tidigare två projekt, som resulterat i rapporterna *Olofström – industrisamhälle och integrationsort* och *Kommuncentrum – avtryck i det moderna kulturarvet*. Moderna kulturarv har även uppmärksammats och varit ett prioriterat temaområde inom Riksantikvarieämbetets Forsknings- och utvecklingsprogram.

Riksantikvarieämbetets satsning på moderna kulturarv var en fortsättning på projektet *Storstadens arkitektur och kulturmiljö* som initierades av regeringens storstadsproposition *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet* (prop 1997/98:165). Syftet var att förbättra kunskapen om efterkrigstidens bebyggelse och dess kulturvärden. Även industrimiljöer (både äldre och moderna) har uppmärksammats genom programmet *Svenska industriminnen – berättelser om vårt samhälles historia*.

Uppdrag

På uppdrag av Länsstyrelsen i Blekinge, Kulturmiljö, har God Bostad Kulturmiljökonsult sammanställt en rapport om fritidshusbebyggelse i länet inom ramen för *Det moderna samhällets kulturarv*. Arbetet har finansierats genom anslag från Riksantikvarieämbetet. Denna rapport, *Till landet*, behandlar gruppbyggda fritidshus från efterkrigstiden då förbättrad ekonomi, semesterlagstiftning och privatbilism möjliggjorde en dylik utbyggnad. Beskrivningarna av bebyggelsen i fallstudierna är huvudsakligen översiktlig och baserad på områdesnivå, inte på husnivå.

Syfte och målsättning

Till landet! är en studie av efterkrigstidens omfattande fritidshusbyggande. Projektet syftar till att analysera de fritidshusområden som anlades i kustzonen från 1950-talet. Genom ett antal fallstudier utreds vilka bevekelsegrunder man haft för exploateringen, hur planering och gestaltning gått till samt hur dessa områden ter sig sådär 50 år efter att de anlades och hur de behandlas i kommunal planering. Ett vidare syfte är att uppmärksamma denna bebyggelse i ett historiskt perspektiv så att det nära förflutna lyfts fram, även om det kan te sig trivialt och alldagligt.

Rapporten ska fungera som ett underlag för fysisk planering och som ett användbart underlagsmaterial i framtagandet av ett nytt regionalt kulturmiljöprogram Därutöver blir det

en del i länsstyrelsens arbete med hållbar utveckling och miljömålen *Hav i balans* och *Levande kust och skärgård* samt *God bebyggd miljö*.

Metod och avgränsning

Blekinges kust är ett av de mest tätbebyggda områdena i Sverige, vid sidan av de tre storstadsområdena, och har cirka 135 invånare per kvadratkilometer. Det har under en lång tid varit ett hårt exploateringsstryck på havsnära områden. De för Blekinge typiska fiskelägena och kustsamhällena har utvidgats med en omfattande fritidshusbebyggelse under senare delen av 1900-talet. Fritidshusområdena har i vissa fall integrerats med den äldre bebyggelsen, men i många fall har de lagts ut som fristående områden.

Historiken om fritidsbebyggelse och gestaltningsideal har både ett nationellt och ett regionalt perspektiv. De fyra områden i Blekinge som valts för fallstudier är representativa för efterkrigstidens fritidshusbyggande och har tagits fram i samråd med kommunerna. Vid studien av dessa områden har ett antal frågeställningar använts:

- Hur påverkas upplevelsen och förståelsen av det äldre kulturlandskapet där nya fritidshusområden har vuxit upp?
- Hur har den befintliga landskapsbilden använts som utgångspunkt för planläggningen?
- Vilka planerings- och arkitekturideal finns representerade?
- Har fritidshusens arkitektur anpassats till den äldre bebyggelsen?
- Hur har synen på placering av fritidshus och områdenas planstruktur förändrats genom decennierna?
- Hur har omvandlingen av fritidshusbebyggelse till permanentbostäder och vice versa skett? Och hur har detta ändrat karaktären på bebyggelsen/områdena?

Inventering i fält har kompletterats med studier av plankartor, planbeskrivningar och bygglovshandlingar samt i en del fall samtal med boende eller andra personer med anknytning till de studerade områdena. Fallstudierna skall inte ses som en traditionell inventering och någon värdering eller klassificering av bebyggelsens kulturhistoriska värden har inte gjorts, istället har gemensamma tidstypiska karaktärsdrag lyfts fram.

Fritidshus – en definition

Med fritidshus avses i denna skrift småhus som uppförts för fritidsändamål. Det kan vara friliggande eller sammanbyggda enbostadshus eller tvåbostadshus, alltså en byggnad som i huvudsak innehåller en eller två bostadslägenheter för fritidsändamål. Det är det avsedda ändamålet som här varit avgörande (en bostad uppförd att användas endast för fritidsändamål), vilket kan skilja sig från det faktiska eftersom en bostad för fritidsändamål kan ha blivit permanentbostad, eller tvärtom att en permanentbostad (torpställe, backstuga, gathus eller liknande) omvandlats till fritidshus. Från exempelvis folkbokförings- och

texeringssynpunkt finns säkert andra definitioner, men denna undersökning behandlar alltså hus byggda och avsedda att användas för fritidsändamål.

Källor

Det finns en rätt omfattande litteratur om fritid och fritidsbebyggelse, men vad gäller bebyggelsen så är det huvudsakligen de äldre, styckbyggda sommarvillorna som uppmärksammas. Den typen av sommarstugeområden som behandlas här har knappast undersökts i någon större omfattning. Denna bebyggelse anses troligen alltför alldaglig, modern och ointressant. Olika aspekter av fritid har särskilt undersökts av etnologer, men själva bebyggelsen som uppförts för fritidsändamål har ingen framträdande plats om den behandlats alls.

Det finns gott om utredningar som behandlar fritid och i någon mån även bebyggelsen. Från 1920-talet och fram till 1970-talet gavs det ut en hel del skrifter med mönsterritningar på sportstugor och fritidshus. Det finns likaså en hel del skrifter om stugornas lämpliga inredning och hur trädgården bör gestaltas. Till dessa skrifter finns också en rätt rikhaltig flora av tidningar och tidskrifter som delvis behandlar fritidshus, som *Svenska Hem*, *Villatidskriften hem i Sverige*, *Svenska hem och trädgårdstidningen*, *Form*, *Arkitektur* med flera.

Referensgrupp

En referensgrupp bestående av Anette Johansson och Anna-Karin Skiöld från Länsstyrelsen i Blekinge har varit kopplad till projektet. Gruppen har läst rapporten och kommit med värdefulla synpunkter. Författaren riktar ett tack till dessa, liksom till stadsarkitekterna i Sölvesborg (Karl Magnus Adielsson), Karlshamn (Emina Kovacic) och Ronneby (David Gillanders) som varit med och diskuterat frågor som rör förtätning, permanentning och planläggning samt arkitektur i dessa områden. Även tack till alla (fritids-)boende och markägare som svarat på frågor.

BAKGRUND

Sverige är sannolikt ett av de länder i världen med högst andel fritidsbostäder i förhållande till befolkning. Enligt Statistiska Centralbyrån hade 56,4 procent av landets befolkning tillgång till fritidshus och nästan 22 procent ägde sitt hus år 2008. Många länder har över huvud taget inte traditionen med fritidshus, det är framför allt ett skandinaviskt fenomen. I flertalet länder, i den mån det alls finns fritidshus, är det förbehållet en mindre grupp välbeställda människor inom det översta samhällsskiktet.

Fritid och semesterlagstiftning

Den första arbetstidslagstiftningen i Sverige stadgades 1919, då den så kallade normalarbetsdagen (åtta timmars arbete, åtta timmars fritid och åtta timmars vila) infördes. För första gången fick stora befolkningsgrupper något som kan kallas fritid. 1938 kom sedan den första semesterlagen, som stadgade om rätt till två veckors semester. Allt fler människor fick allt mer tid som skulle fyllas med meningsfullt innehåll. Gärna något organiserat:

"Den hurtfriska gruppmentalitet, som kan uppstå inom ett sådant kollektiv, [boende på semestergård/sommarhem] hör till reselivets värdefullaste nyskapelser för ett folk av blyga och misstroga enstöringar som det svenska."

Gustaf Näsström, som skrev ovanstående i STF:s årsskrift *STF 60 år 1945*, var inte ensam om att anse att fritiden inte fick bli ett passivt slöhetstillstånd. Semesterlagstiftningen tillkom inte minst för att höja folkhälsan. Fritidsutställningarna, där fritidsovana svenska fick lära sig fritidsvett och lämpliga sysselsättningar, var många på 1930-talet. Under decenniet utvecklades också flera alternativa fritidsboende för dem som inte hade råd med eget fritidshus eller att bo på hotell och pensionat. Det tydligaste exemplet var när Svenska Turistföreningen 1933 lanserade vandrarhem, som namnet till trots i stor utsträckning vände sig till den växande cykelturismen. Även tillkomsten av RESO (folkrörelsernas rese- och semesterorganisation) 1937 och de större företagens eller fackklubbarnas semesterhem skall ses i detta sammanhang.

Under efterkrigstiden utökades den lagstiftade semestern successivt, till tre veckor 1951, fyra veckor 1963 och till minst fem veckors semester 1978. Samtidigt hade arbetsveckan minskats från 48 timmar till 45 timmar 1957 och 40 timmar 1973. Svenskarna hade fått betydligt mer fritid och många nya typer av rekreations- och nöjesanläggningar anlades under denna period samtidigt som resandet utvecklades och ökade. Cykel- och fjällsemester inom landet ersattes allt mer av charterresor och tågluffar utanför landets gränser. För första gången började också sommarlediga turister från andra länder att förlägga sin semester till Sverige. En del köpte till och med hus här. I dag ägs cirka sex procent av fritidshusen i Sverige av utländska ägare. I Blekinge ägs elva procent av de drygt 12 000 fritidshusen av utländska ägare.

Brunnsliv, bad och friluftsliv

Att bege sig till annan ort sommartid är en gammal tradition i Sverige, men var fram till 1900-talet ett privilegium för de välbärgade. Man åkte till någon av någon av landets alla brunn- och kurorter. I Blekinge var det särskilt Ronneby brunn som lockade folk och kring sekelskiftet 1900 var Ronneby Sveriges största och viktigaste brunnsort med bortåt 3 000 registrerade brunnsгäster, som dels bodde inom själva brunnsområdet, dels var inhysta i den närbelägna staden. Detta skiljde Ronneby brunn från andra svenska brunnsorter där det var långt mellan stad och brunn, men påminde mer om kontinentala förhållanden. I Blekinge fanns även Tulseboda brunn i Kyrkhult och den ännu mindre Eringsboda brunn.

Ronneby brunn kring sekelskiftet 1900. Blekinge Museum.

I samband med industrialiseringen under senare delen av 1800-talet påbörjades en snabb urbanisering av Sverige. Det var i städerna samt de nya industriorterna och stationssamhällena som arbetena skapades. Det blev en ökad uppdelning mellan stad och land, men också mellan arbete och fritid. Landsbygden kom att framstå som det rena och naturliga, en kompensationsmiljö från stadens larm, trängsel och smuts. I likhet med brunns- och kurorterna var det de övre samhällsklasserna som reste till badorter eller på fjällsemester vid denna tid.

Sommargästerna bodde på badhotell, pensionat eller var inkvarterade hos ortsbefolkningen, som flyttade ner i källare, upp på vinden eller ut till bryggghus och andra bodar. Det var välkomna kontantinkomster under de sommarmånader då fisket ändå var som sämst. Snart började sommargästerna bygga egna stugor och säsongsbosättningen gav nu också

inkomster genom markförsäljning, snickeri- och byggnadsarbete, förutom den tidigare rumsuthyrningen.

Bergska villan på Karön. Foto 1974. Blekinge Museum.

Sommarvillorna hade liknande funktioner som stadsvåningarna med salong, herrum och matsal i fil. Möbleringen var dessutom ungefär densamma, med ett representativt anslag. Måltider intogs på regelbundna tider och serverades av tjänstefolk. Den stora skillnaden mellan stads- och sommarboendet var livet på verandan, som användes för både måltider och annan samvaro. Man promenerade i trädgården och låg huset intill vatten badade man från brygga eller badhus, männen för sig och kvinnor med barn för sig.

Det fanns också andra anledningar till miljöombyte, att byta stad mot land. Neurastenin, den rådande kultursjukdomen runt sekelskiftet 1900, ansågs kunna botas genom lantlig miljö och natur, frisk luft och rent vatten. Gymnastik och kroppsrörelse rekommenderades också som botemedel, men fick inte ha tävlingsinslag. Även andra sjukdomar, som tuberkulos kopplades samman med stadslivet. Frisk luft, sol, bad och strövtåg i naturen ansågs allmänt hälsosamt. Friluftsliv motverkade stadslivets hälsorisker.

Under 1900-talet blev det särskilt kusten med dess möjlighet till sol, bad och frisk luft som lockade. Man badade ursprungligen från badhus, män och kvinnor för sig, och det var först på 1930-talet som strandbadandet blev stort i Sverige. Förutom högljudda röster som förfärades av att män och kvinnor badade tillsammans och all kvinnohud som visades, fördes en moraliserande diskussion om hur strandlivet upplöste hierarkier och samhällsroller. Plötsligt gick det inte att se skillnad på ett hovrättsråd och en arbetare. Badplatsen var länge platsen där de hierarkiska systemen ifrågasattes, där människor möttes på lika villkor. Istället

fick badkulturen, tillsammans med mellankrigstidens stora folkrörelse gymnastiken, sin egen rangordning med dyrkan av den kontrollerade kroppen.

Hälleviks havsbad cirka 1930. Blekinge Museum.

En ny typ av fritidsboende, kopplat till intresset för bad och friluftsliv, slog igenom vid denna tid, sportstugan. Det var ett enklare och mer rustikt boende utan det representativa och ceremoniella inslaget. Därmed var det nästan givet att sportstugorna skulle byggas nära badplatserna, längs kust och sjöstränder. Här skulle man förutom att sola och bada, sporta i obruten terräng, segla, paddla, cykla och vintertid åka skidor/skridskor. Det tätortsnära friluftslivet expanderade kraftigt i Sverige från 1930-talet, sammanhängande med fritidens demokratisering.

Under efterkrigstiden tonades frilufts- och friskvårdsaspekterna ner och den hurtiga termen sportstuga ersattes av det mer avslappnade fritidsbostad eller fritidsstuga. Bakgrunden var som Ann Katrin Pihl Atmer skriver i *Livets som leves där måste smaka vildmark*, att sportstugan egentligen var en fritidsbostad som användes året runt och där man levde ett vanligt semesterliv. Sportstugan blev mer och mer "stugan" eller bara "stället".

Fritidsboendets kategorier och utveckling

De första riktiga sommarvillorna i Sverige anlades av hovmännen runt Gustav III utmed Brunnsviken, på Drottningholm och Djurgården i slutet av 1700-talet. Även runt örlogsstaden Karlskrona anlades vid denna tid sommarresidens av stadens högre officerare med Skärva som det väl mest kända exemplet. I städerna hade borgarna av tradition ofta haft tillgång till en liten täppa i utkanten av staden, vilken utnyttjades för odling av nyttoväxter. Detta var

utgångspunkten för de stadsfarmer som under senare delen av 1800-talet anlades i städernas utkant och kan ses som ett slags tidiga fritidsbostäder.

Från kur- och brunnsorter, som berörts ovan, var steget inte så långt till kustens badorter med en från början likartad ritualiserad vistelse. I början av 1900-talet drog dessa till sig en stor del av brunnsгästerna och ibland uppstod badorter som ett komplement till brunnsorterna, som Karön i förhållande till Ronneby. På Karön anlades ett kallbadhus 1870, tio minuters ångbåtsfärd från brunnen. Kur- och brunnsorterna hämtade sig aldrig riktigt från konkurrensen med havsbaden och verksamheten upphörde på de flesta ställen i mitten av 1900-talet.

Vägga Saltsjöbad med badhotell, Karlshamn. Blekinge Museum.

Havsbad anlades i England redan på 1700-talet och efter hand anlades badorter överallt utmed Europas kuster från Östersjön till Atlanten och Medelhavet. I Sverige kallades de havsbad på Västkusten medan de på Ostkusten vanligtvis kallades havskuranstalt eller sommarställe.

Badorterna, som i ett första skede nåddes med ångbåtar, fick ett uppsving med järnvägen. Ibland uppstod särskilda badbanor, vars huvudsakliga uppgift det var att transportera stadsbor till särskilda badorter som Falsterbo, Mölle, Särö eller Saltsjöbaden. Detta var en tid då havsbad var högsta mode och om en större publik skulle kunna komma till dessa badorter krävdes järnväg eller spårväg. Den stora internationella förebilden var Trouville, parisarnas

badort vid Engelska kanalen. Men även i England och på andra håll på kontinenten fanns gott om nya badorter med badhotell, pensionat, kallbad, strandpromenader och egna badbanor, som ofta trafikerades bara säsongsvis. Sundhet och hälsa framhölls i reklamen, men även sällskapslivet spelade en obestridlig roll.

Badtåget från Bad Doberan till Ostseebad Kühlungsborn, Tyskland, juli 2010.

Många badorter växte ut med olika sommarvillor, sportstugor och fritidshus. Där det fanns en äldre bebyggelse kom denna i stor utsträckning att byta ägare och övergå från permanentboende till säsongboende. Ofta tillkom fler anläggningar för fritidslivet men så småningom kom många av de stadsnära badorterna att i högre grad bli pendlarorter för åretruntboende.

Fritidsboende i dess olika former var före 1930-talet i stor utsträckning tillgängligt endast för högborgerliga personer. Ett undantag var barnkolonierna och trädgårdskolonierna, som dock organiserades av det högborgerliga skiktet i filantropiskt syfte och av politiska skäl. Barnkolonierna var tilltänkta för stadsbarn som på grund av hälsotillstånd och föräldrarnas ekonomi var i särskilt behov av en tids vistelse på landet. Den första barnkolonin organiserades i Stockholms skärgård 1883 efter influenser från Schweiz och Tyskland.

Koloniidén spreds snabbt över landet och 1909 bildades Barnens Dag Förening, som dels bedrev barnkolonier i egen regi, dels lämnade bidrag och råd till dylik verksamhet. Koloniernas verksamhet drevs med varierande grad av ideellt arbete,

välgörehhetsinsamlingar och årliga anslag från kommuner, kyrkor, landsting, stat samt Barnens Dag och andra föreningar. De stora barnaskarorna på 1940-talet gjorde att efterfrågan på barnkoloniplatser ökade i slutet av decenniet och under 1950-talet. Samtidigt tonades de medicinska aspekterna ned och istället framhölls vikten av att ge barnen miljöombyte och rekreation.

Barnkolonierna lokaliserades till avskilt belägna platser i lantlig miljö med vidsträckta områden för lekar och andra fritidsnöjen. Lokaliseringen skulle även vara särskilt hälsosam och naturskön. Den vackra naturen i kombination med utevistelse skulle verka fostrande, en sund själ i en frisk kropp. I möjligaste mån skickades barn från kusttrakter inåt landet, till sjö och skog, medan inlandsbarnen skickades ut till kusten. I Blekinges skärgård låg flera barnkolonier, men exempelvis Karlshamn hade sin barnkoloni förlagd intill en sjö i skogen utanför Kyrkhult. Flertalet barnkolonier avvecklades på 1970-talet, framför allt av organisatoriska och ekonomiska skäl.

Koloniträdgårdsrörelsen uppstod i Tyskland och spreds under senare delen av 1800-talet över Europa. Från Danmark nådde kolonirörelsens Sverige 1895 då landets första planlagda koloni ordnades i Malmö 1895. Koloniträdgården ansågs i första hand vara en angelägenhet för arbetarklassen. Men det var inte arbetarna som propagerade för och drev på kolonirörelsen. Koloniföreningarnas tillkomst följer i inledningsskedet ett fast mönster med borgerskap och småborgare som mottagare och realiserare av koloniidén. Arbetarna skulle styras rätt och inte ägna sig åt politik. Kolonirörelsen antogs skapa ansvarsmedvetna och samhällsdugliga medborgare. Odlingsslotten sågs som ett disciplineringsredskap. Något av samma tankegångar kom också till uttryck i egnahemsrörelsen.

Husen i ett koloniområde skulle påminna om traditionella svenska torparstugor, med vita knutar och snickerier, förstukvist och spröjsade fönster. I princip innehöll stugorna ett rum och kök. Köken hade i bästa fall vedspis. En del stugor hade en mindre matkällare under golvet. För kolonihusen sattes ofta en gräns på runt 20 kvadratmeter golvyta för att de inte skulle uppta en för stor del av lotten, som från 1920-talet ofta var på 350-400 kvadratmeter.

Från 1930-talet kom trädgårdskolonierna att inlemmas i den svenska folkhemssemestern, bland flera andra semesterformer. Barnen tillbringade hela sommarlov på koloniområdena och det blev angeläget att ordna både lekplatser och aktiviteter för dem. Samtidigt ändrades namnet från trädgårdskoloni, odlingslott eller småbrukarkoloni till det mer fritidsbetonade sommarstad. De kolonier som anlades på 1960-talet fick heta fritidsby. Livet i koloniträdgårdarna ändrade karaktär och kolonistugan blev allt mer ett fritidshus med el, vatten, toalett och TV-apparat. Det enda som saknades var väl badstrand.

Gullberna koloniområde, Karlskrona. Foto David Fritiof Källman. Blekinge Museum.

Fritidsmöjligheterna expanderade kraftigt på 1930-talet och en mängd nya fritidsboenden såg dagens ljus. Svenska Turistföreningens första vandrarhem öppnade 1933 och var i första hand till för vandrande eller cyklande ungdomar. För att hålla låga priser tillämpades självhushåll och flerbäddsrum. Vandrarhemmen inrättades huvudsakligen i funktionsförändrade byggnader som skolor, gårdar och liknande. Antalet vandrarhem har ökat markant, liksom standarden, och vänder sig numera i stor utsträckning till barnfamiljer.

Andra fritidsboenden från denna tid var camping och i dess mer permanentade form masonitstugor, SJ:s tåghem samt bygdesemester och semesterhem. Bygdesemester startades av RESO 1952, i samband med treveckorssemestern, och innebar förmedling av stugor (ofta friställda bostäder på landsbygden) för självhushåll. Semesterhemmen ordnades av stora företag eller arbetstagarorganisationer. För många var semesterhemmet en välkommen semesterform som gick hand i hand med den lagstadgade och under 1900-talet utvidgade semestern. Inrättande av ett semesterhem gick ofta till så att ett företag eller en fackklubb inköpte ett befintligt hus, som på ett eller annat sätt ändrades för den nya verksamheten. Även då man byggde nytt blev det vanligen något som liknade en villa eller ett fritidshus, ofta flera tillsammans.

En annan organisation som kämpade för semesterhem var de socialdemokratiska kvinnodistrikten, som startade föreningarna Semesterhem för Arbetarkvinnor och Husmödrarnas Vilo- och Semesterhem. Det första semesterhemmet öppnade 1931.

Programmet vid arbetarkvinnornas semesterhem bestod i *"roande fritidssysselsättningar, trevnad och trivsel, vila och rekreation"*. Vid tiden för semesterhemmens tillkomst hade nästan inget gjorts för att rationalisera hemarbetet. Vatten och avlopp saknades i många arbetarhem och de sanitära förhållandena var usla. Det var inte konstigt att just vila och rekreation stod så högt på önskelistan. Semesterhemmen, oavsett organisationsform, har i stor utsträckning avvecklats i takt med välståndsökning och ökad individualisering, att spendera semestern tillsammans med sina arbetskamrater framstår inte som lika lockande i dag.

På 1930-talet anlades även tätortsnära områden med små, enkla sportstugor. Vanan att resa till landet på fritiden flyttades med sportstugorna från över- och medelklassen till lägre skikt av medelklassen och arbetarklassen. Sportstugan var något av en reaktion mot sommarvillan, som symboliserade krokettspel, groggdrickande på glasverandor och parader på ångbåtsbryggan. I sportstugan levdes ett helt annat liv, inriktat på rörligt friluftsliv, strandbad, stärkande promenader i naturen och enkelt familjeliv.

Fritidshus på Senoren. Foto 1967. Blekinge Museum.

Journalisten och författaren Kurt Bergengren framhöll i boken *Hundra år framåt i skärgården* tre orsaker till att sportstugan vann så stor spridning:

1. Fler kategorier hade uppnått välstånd som tillät dubbel bosättning. Markägare var också i behov av nya inkomster.
2. Sportstugan formades kring familjen.

3. En ny friluftsstil med soldyrkan och kroppskultur förenades med en naturlig längtan till landet.

Till detta kommer naturligtvis också att semesterledigheten utökades. Decennierna närmast efter krigsslutet 1945 var den ekonomiska utvecklingen rekordartad i Sverige. Levnadsstandarden ökade markant. Allt fler fick fritidshus, särskilt 1960-talet var en expansiv period då det vissa år tillkom uppemot 30 000 fritidshus. Detta samtidigt som det årligen byggdes bortåt 100 000 nya bostäder samt mängder av skolor, köpcentra och administrationsbyggnader. Rivning av äldre bebyggelse var också rekordartad dessa år. Sverige var en enda stor byggarbetsplats!

Folkhemmets fritidsaktiviteter och boendeformer var fler än någonsin. Hade man inte tillgång till fritidshus så kunde man skaffa husvagn och åka på camping. Man kunde också bo på motell eller hälsohem, åka på bondgårdsemester, kallat "Grönbeta" eller segla med fritidsbåt. Sedan kom charterresorna. Det blev en form av semesterkarriär.

Privatbilismens betydelse

Sommarboendet nåddes före bilismens tid med båt eller tåg. Under efterkrigstiden allt oftare med bil. År 1945 fanns det 50 108 registrerade personbilar i Sverige. Tio år senare var det 636 543. Det var en rekordartad ökning. Från att ha varit en i det närmast lyxprodukt för ett fåtal blev bilen en vardagsprodukt som allt fler kunde unna sig. Suget efter egen bil höll i sig och ökningen fortsatte, 1965 rullade det 1 792 670 personbilar på de svenska vägarna. En av de populärare hette symptomatiskt Opel Rekord.

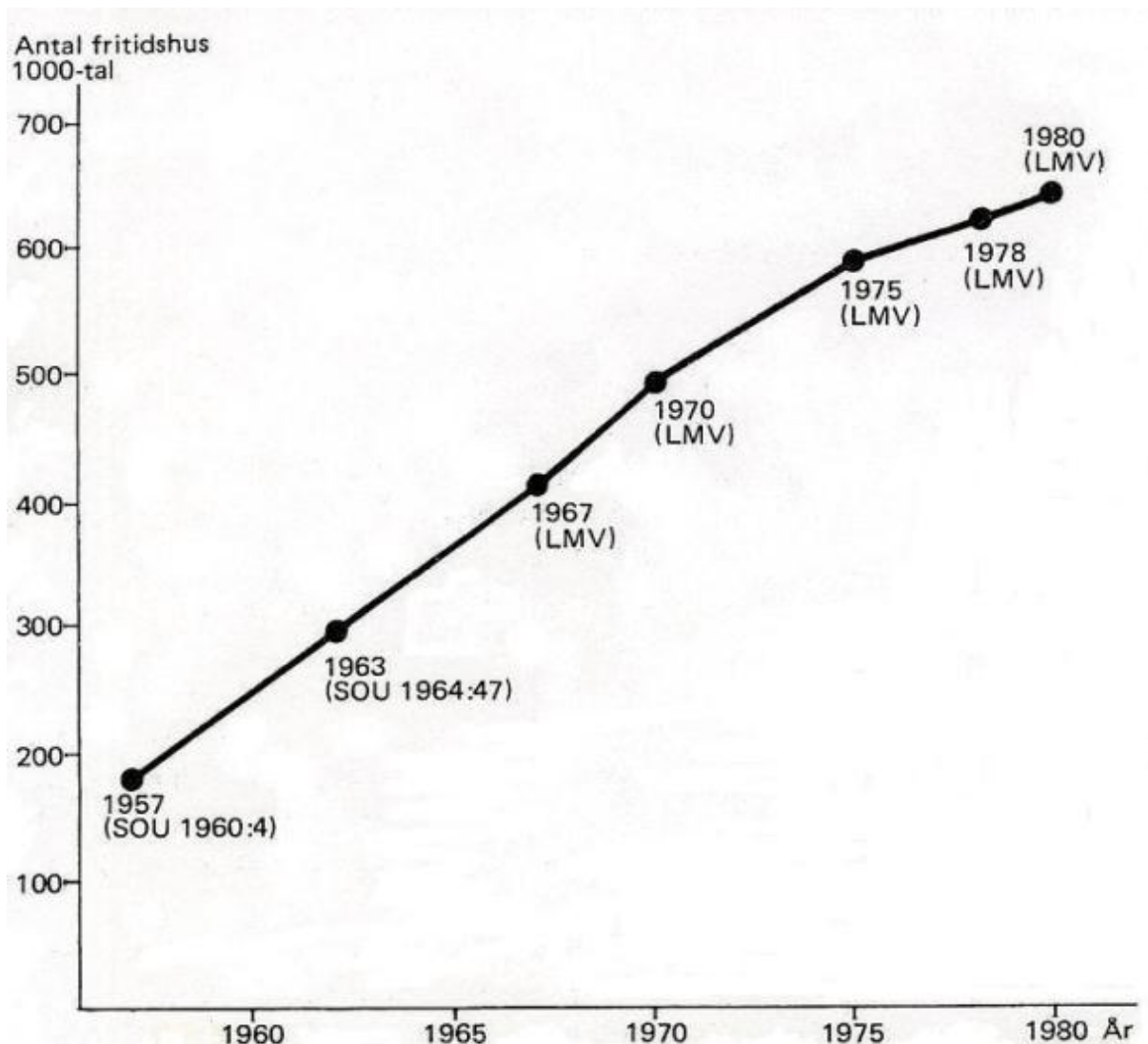
Ökad biltrafik år för år. Vierydsvägen, Ronneby. Foto 1960. Blekinge Museum.

Med bilen kunde man göra dagsutflykter till badorter dit man tidigare åkt för att bo på badhotell, pensionat eller i fritidshus. Antalet sommargäster längs stränderna ökade, men de som stannade över natten minskade sannolikt i antal. Åkte man inte hem till staden så kanske man hade med sig eget boende i form av husvagn. Husvagnssemesteren var ett i det närmaste okänt begrepp ännu på 1950-talet, men på 1960-talet ökade antalet husvagnar från 6 000 till 100 000. Många traditionella badhotell och pensionat fick svårt att klara sig när sommargästerna blev rörligare och utbudet av sommarupplevelser expanderade.

Privatbilismen öppnade också upp för nya möjligheter, fritidshuset behövde inte längre ligga så att det kunde nås med allmänna kommunikationer eller så stadsnära att det kunde nås med cykel, buss eller motorbåt. Nu kunde fritidshusen lokaliseras var som helst. Ofta byggdes hela grupper med hus, som då kallades fritidsby eller semesterby. Man kan se en korrespondens mellan bilinnehav och fritidshusbyggande, om än med viss eftersläpning. Det är tydligt att en bil prioriterades före ett fritidshus. I *Friluftslivet i Sverige, del I: Utgångsläge och utvecklingstendenser*, SOU 1964:47 såg man hur bilen öppnade för nya möjligheter:

”Den tilltagande biltätheten och den höjda levnadsstandarden har bidragit till att allt fler människor söker sig bort från bostadsorten under semesteren. Behovet av anläggningar av god standard för att ta emot den semesterfirande allmänheten är utomordentligt stort.”

Ökningen av privatbilar var som störst på 1950-talet medan det särskilt var på 1960-talet som det tillkom många fritidshus, både nybyggda och funktionsförändrade byggnader. Enligt *Fritidsboende*, SOU 1982:23 så förvandlades cirka 30 000 permanentbostäder på landsbygden till fritidshus bara under åren 1960-65. Genom rationaliseringar inom fiske och jordbruk hade kustsamhällen och skärgårdens jordbruksbyar avfolkats och en stor del av bebyggelsen övergick då till att bli fritidsbostäder. Kring 1980 var närmare vart tredje småhus ett fritidshus.

Fritidsbebyggelsens utveckling 1957-1980. Tabell från Fritidsboende: slutbetänkande från Fritidsboendekommittén, SOU 1982:23.

Fritidens organisatörer och entreprenörer

Från 1920- och 30-talen exploderade byggandet av enkla sportstugor. Stadsnära områden exploaterades efter enkla planer av fastighetsbolag, egnahemsbolag eller entreprenörer i den nya turismnäringen. Byggandet skedde i stort sett utan planläggning eller annan prövning av bebyggelsens lokalisering och utformning. I början av 1900-talet var rätten att bilda fastigheter i stort sett fri. 1928 antogs en lag om delning av jord på landet och termen avstyckning infördes utan att särskilt mycket i övrigt ändrades. Genom 1931 års stadsplanelag infördes två nya planformer, stomplan och byggnadsplan där den senare var tänkt att användas på landsbygden där större byggnadsverksamhet vara att förvänta. Lagstiftningen var dock svag, och särskilt på landsbygden.

Av denna anledning tillsattes 1937 Fritidsutredningen, som i sitt slutbetänkande 1940 konstaterade att alla sommar- och sportstugor tenderat att bli ett avsevärt hinder för allmänhetens friluftsliv. Stugorna hade med förkärlek uppförts vid havs- och sjöstränder.

Även då de inte låg vid någon strand var tendensen att mark lämplig för friluftsliv blev sönderplottrad och sönderstyckad av oreglerad bebyggelse. Detta var naturligtvis inte bra och både stat och kommuner intervenerade.

1939 inrättades Fonden för friluftslivets främjande med Statens fritidsnämnd som kontrollorgan. Man gav råd om lämpliga fritidsaktiviteter och lämnade bidrag till organisationer och kommuner för friluftsbad, friluftsstugor, friluftsgrårdar, skidstugor samt till inköp av mark för friluftsreservat. Många städer upprättade regionplaner eller liknande och köpte in mark för bland annat friluftsliv. Kriget innebar ett stopp i denna verksamhet och på 1940-talet kom allemansrätten att bli fastare etablerad och senare kompletterad med strandskydd, vilket befriade stat och kommuner från att göra stora markförvärv för det rörliga friluftslivet.

Det var alltså av omsorg om allmänhetens möjligheter till friluftsliv som olika åtgärder vidtogs för att förhindra en oplanerad utbyggnad av fritidshus på 1930-talet. Man kan också se det ur ett klassperspektiv. Efter att överklassen byggt sig sommarvillor där det passade dem började det införas olika restriktioner. Så länge det var en liten grupp av höginkomsttagare och inflytelserika personer som byggde fritidshus behövdes inga särskilda restriktioner. När sedan fritiden blir en stor folkrörelse på 1930-talet görs försök att reglera den fria byggrätten på samma sätt som man försökte styra folk hur de skulle använda semestern, det vill säga till något nyttigt.

Från 1950-talet och den ökade privatbilismen fanns det möjligheter för påhittiga markägare att stycka av avsides belägen mark för fritidsändamål. En del nöjde sig med att sälja av tomter, andra tog en mer aktiv del och uppförde hela stugbyar. Lagstiftningen var fortfarande tillräckligt luddig för att medge avstyckning av tomter till fritidshus i havs- eller sjönära läge på mark som ändå inte gick att bruka rationellt. Stenbunden mark, vildvuxen skog, sumpiga vikar och andra landskapsimpediment kunde däremot mycket väl bli lämpliga semesterbyar. Det hände också att företag och organisationer köpte in mark att utnyttja för fritidsändamål. Ibland var kommuner pådrivande. Flera kommunalt ägda stugbyar för uthyrning till de i kommunen boende eller kommunalanställda tillkom på 1950- och 60-talen och det fanns fram till 1970-talet ett statligt stöd till förvärv av rekreationsmark för anläggande av dessa. Lena Larsson beskrev dessa stugbyar på följande vis i *Fritidsbok* 1966:

”Under de senare åren har flera exempel på fina fritidsbyar vuxit fram på olika ställen främst runt kusterna. Det är inte ovanligt med ett kommunalt engagemang i dessa frågor just därför att man vill stimulera en trivsam och ordnad form av fritidsbebyggelse medan tid är. Ibland kombineras dessa områden med campingplatser. Stugorna som är inredda får hyras för längre eller kortare perioder.”

I senare tid har det inte tillkommit lika mycket fritidshus och ökningen har oftare skett genom förtätning än uppförande av helt nya områden. Kommunerna gör numera sällan

något för att erbjuda kommuninvånarna sommarboende. Fritidsbostaden har allt mer marknadsförts som en ekonomisk investering dit man flyttar permanent efter pensionering.

Fritidsbebyggelse i Blekinge – kort översikt

Den äldsta fritidsbebyggelsen i Blekinge var som nämnts den som hörde till Ronneby brunn. Verksamheten där startade 1705 och upplevde en blomstringstid under senare delen av 1800-talet, varifrån merparten av dagens brunnsbebyggelse stammar. Vid sekelskiftet 1900 började havsbad att bli populära och inte långt från Ronneby brunn anlades kallbadet på Karön. Här uppfördes även sommarvillor i tidens påkostade stil. Liknande sommarvillor med glasade verandor och snickarglädje uppfördes på flera håll i Blekinge skärgård kring sekelskiftet 1900. Verksamheten vid Ronneby brunn upphörde 1939 och anläggningen togs över av RESO som använde den i sin semesterverksamhet. Mindre hälsobrunnar fanns även i Kyrkhult (Tulseboda) och Eringsboda.

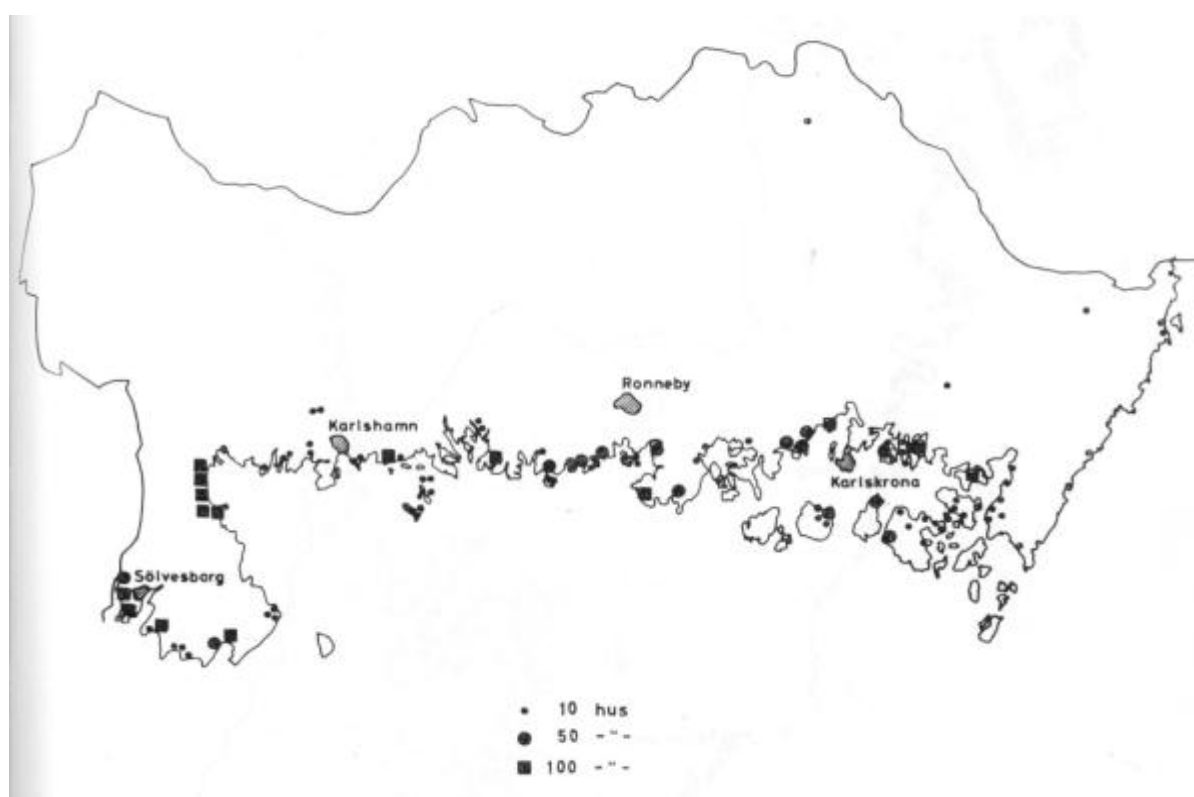

Tulseboda brunn i Kyrkhult, Restaurangbyggnaden från 1894. Verksamheten pågick 1877-1959. Foto 2008.

Under efterkrigstiden har fritidsbebyggelsen i Blekinge koncentrerats till områden utmed kusten. I mitten av 1960-talet fanns till exempel 21 större friluftsbad med badbryggor och omklädningshytter, 19 småbåtshamnar, 24 campingplatser, 5 semesterbyar, 7 vandrarhem och 133 stugor tillhöriga RESO:s bygdesemester. Man kan tänka sig att merparten av dessa anläggningar återfanns i kustområdet. 1962 års *Fritidsutredning* anger att det fanns 3 568 fritidshus i Blekinges kustland 1963 mot bara 282 i inlandet. Sammanlagt 3 850 fritidshus i

Bleking var en av de lägsta länsvisa siffrorna för Sverige, men koncentrationen till kusten var påfallande. I *Friluftslivet i Sverige, del II: Friluftslivet i samhällsplaneringen*, SOU 1965:19, kan man läsa om fritidsbebyggelsen i Blekinge:

"Praktiskt taget hela kusten framstår som attraktiv för fritidsbebyggelse. I länets inland är fritidsbebyggelsen ännu så länge av relativt ringa omfattning. En viss tendens till att förlägga bebyggelsen invid sjöar och vattendrag gör sig dock gällande, och vidare tages bostäder, som upphör att vara årsbostäder för den fasta befolkningen, alltmer i anspråk som fritidsbostäder. Områden som är lättare att nå med bil och dessutom erbjuder goda tillfällen till bad och fritidssysselsättning, exempelvis fiske, framstår som mer eftertraktade än andra."

*Fritidsbebyggelsens lokalisering i Blekinge län 1963 (exkl. spridd bebyggelse). Karta från *Friluftslivet i Sverige, del I: Utgångsläge och utvecklingstendenser*, SOU 1964:47.*

De tendenser man såg i betänkandet från Fritidsutredningen har i princip bestått och vidareutvecklats. Nya fritidshus har de senaste decennierna dels tillkommit genom omvandling av före detta bostadshus till fritidshus, dels genom förtätning i befintliga fritidshusområden. Samtidigt har en del av fritidsbebyggelsen blivit permanentbostäder. I Fritidsboendekommitténs slutbetänkande *Fritidsboende*, SOU 1982:23 intog man en restriktiv hållning till enskild fritidsbebyggelse, som endast borde tillåtas i form av mindre kompletteringar av befintlig bebyggelse. Däremot kunde man tänka sig andra former av fritidsboende som uthyrningsstugor, vandrarhem och campinganläggningar.

Fritidsboendekommittén kunde i början av 1980-talet tänka sig fler campinganläggningar. Camping på Eneholmen, Kuggeboda. Foto 1980. Blekinge Museum.

FRITIDSHUSOMRÅDEN

I Sverige finns i dag cirka 700 000 fritidshus varav 155 700 bildar 1 319 fritidshusområden. Ett fritidshusområde definieras av SCB som ett område med minst 50 fritidshus och där avståndet mellan husen är högst 150 meter. Fritidshusområden har byggts särskilt under 1930-talet samt 1950-, 60- och 70-talen.

Planläggningsideal

Det är egentligen svårt att tala om planläggningsideal före 1920-/30-talet eftersom fritidshusen tidigare i stort sett byggts utan hänsyn till planer och program. Tydligt är dock att en tomt med utsikt eftersträvades. Det fick gärna vara en strandtomt. Av fritidshusen uppförda före 1950, då strandskydd infördes, var nästan 50 procent belägna på strandtomt. Ett undantag, även om det inte riktigt faller under fritidshusområden, var kur- och brunnsorterna som mer liknade svenska bruksorter eller engelska parker med fritt grupperad bebyggelse, slingrande stigar och pittoreska utsikter.

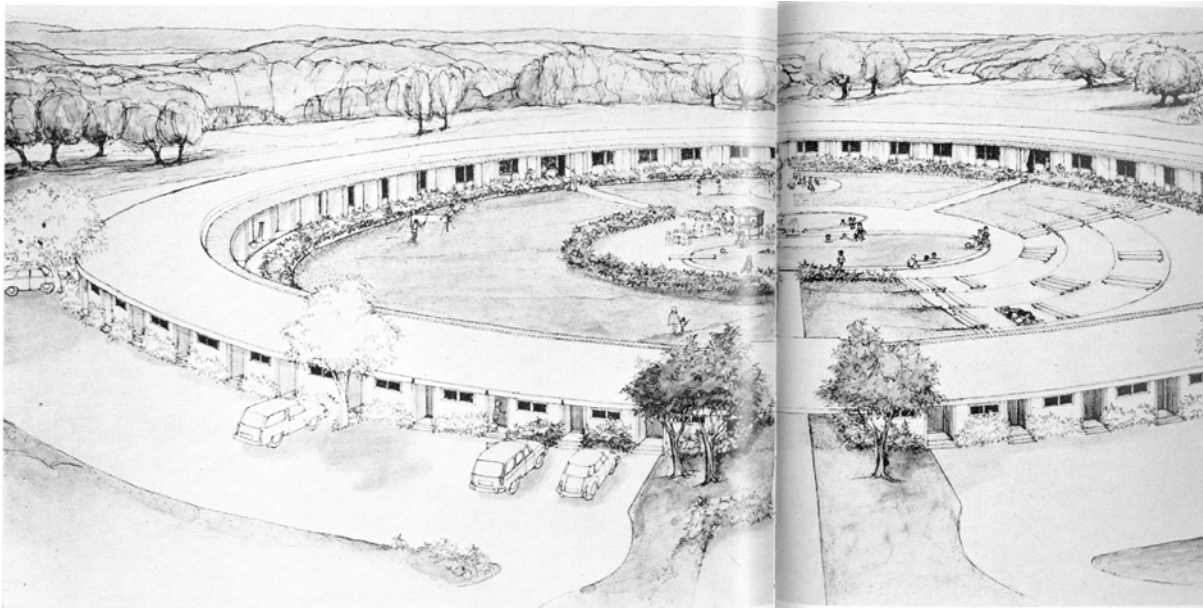
När byggandet av grupphusbebyggelse för fritidsändamål tog fart på 1930-talet var honnörsorden naturlig, frisk, sund och ren. En reaktion mot de äldre sommarvillorna, som Ellen Key dömde ut med: *"Hela Sverige är vanställt af dessa smutsgula hus med plåttak och utskurna verandor som ett ansikte av finnar"*. Nu skulle naturen dominera och husen placerades därför en bra bit in på de stora tomterna. Ofta avsattes ett eller flera områden för gemensamma aktiviteter som sport, dans, midsommarfirande och liknande. Trädgårdsanläggningarna var obetydliga och marken behölls i stort sett som den var. Stora träd fick stå kvar. Tomterna avgränsades med enkla pinnstaket eller stenmurar, ibland markerades de inte alls. Inget skulle störa ögat i denna idyll av lantlighet.

Detta planeringsideal hörde samman med nationalromantiken, vars arkitektur och idéinnehåll hade mycket gemensamt med den framväxande friluftsrörelsen och turismen. 1930-talets funktionalism innebar en radikal, modern arkitektur presenterad på ett modernt och slagkraftigt vis, men idéinnehållet om det rena och naturliga byggde i förvånansvärt hög grad vidare på nationalromantiken (även om det troligen inte framstod så på 1930-talet). Så även då det byggdes mer funktionalistiskt präglade sportstugor och fritidshus, vilket i och för sig inte var så vanligt, var planläggningen ofta densamma. För det mesta önskade allmänheten stugor i traditionell stil och lättskött naturtomt.

Efter andra världskriget påskyndades urbaniseringen, ökade välståndet och bilen började bli var mans egendom. Allt fler bodde i flerbostadshus i stad, köping eller municipalsamhälle och som kontrast ville man på sommarsemestern komma ut på landet. Staden symboliserade arbete, jäkt och vardagsmödor medan landsbygden framstod som det ursprungliga och naturliga där man kunde koppla av. Med bilen blev det också möjligt att åka ut till landet i ökad omfattning. Detta präglade även fritidshusmiljöerna. Fritidshusen

grupperades längs bilvägar, ofta med långsidan mot vägen. Enkla garagebyggnader började bli ett inslag på tomterna.

Rund fritidsby – ett något utopiskt projekt av arkitekt Th. Vilstrup, kring 1960. Påtagliga likheter med ett hotell.

Områdena skulle fortfarande ha en naturlig prägel, så vägarna följde topografin. På så vis infogades vägarna nästan omärkligt i landskapet. Några särskilda vägprinciper tillämpades inte, vanligast var en vägslinga genom området. Husen placerades gärna med havs- eller sjöutsikt men utan strandtomt. Strandlinjen med badmöjligheter, naturhamnar och vackra utsiktspartier sparades normalt som allmänningar. Man skulle kunna röra sig tämligen fritt i 1950-talets fritidshusområden.

Under 1960- och 70-talen fick fritidshusområdena allt mer karaktär av regelrätta villaområden med en tydligare skillnad på mitt och ditt: staket, plank, murar och häckar sattes upp i tomtgränser och mot allmänningar i den mån de alls förekom. Detta var samtidigt som fritidshus på arrendetomt minskade markant. Även vägarna planlades efter samma principer som i vanliga bostadsområden. Man undvek genomfartstrafik, alltså radades fritidshusen upp längs återvändsgränder. Denna tendens har fortgått samtidigt som husen har blivit större och trädgårdarna mer och mer liknar konventionella villaträdgårdar med lite buskar eller prydnadsträd på framsidan och en gräsmatta på baksidan. Lättskött och tåligt skall det vara.

I nyare fritidshusområden har varken bebyggelsen eller vägnätet den naturliga anpassningen till den omgivande terrängen. Tomterna styckas upp i likvärdiga storlekar, besvärande sluttningar eller växtlighet tas bort och de raka vägarna asfalteras, gärna också en god del av trädgården så man får plats med åtminstone två bilar. Vägarna utformas efter standardmått anpassade till sophämningsbilens krav och gällande regler.

Arkitekturideal

Formmässigt präglades sommarhusbyggandet i slutet av 1800-talet av två tendenser: symmetriska, rektangulära byggnader med en centralt placerad frontespis och asymmetriska så kallade cottagevillor i pittoresk stil med torn, burspråk och verandor. Den rektangulära sommarvillan hade också en eller två verandor på långsidorna. Denna typ av sommarvilla var vanlig in på 1900-talet och var ofta delad i två eller ibland fler lägenheter. Den viktigaste introduktören av den rektangulära villan var Charles Emil Löfvenskiöld, vars skrifter om lantmannabyggnader fick stort genomslag. Detta praktiska hus återfinns i dag i de retrobetonade fritidshus som saluförs av kataloghusföretagen.

Cottagevillan var intimt förknippad med schweizerstilen och sågverksindustrins utveckling med fina lövsågade detaljer, pittoreskt spröjsade fönster och verandor. Stilidealen kom från schweiziska lantgårdar och fick internationellt genomslag. I Sverige utmärktes schweizervillan av att ha gaveln som huvudfasad samt ett ofta starkt utkragande tak.

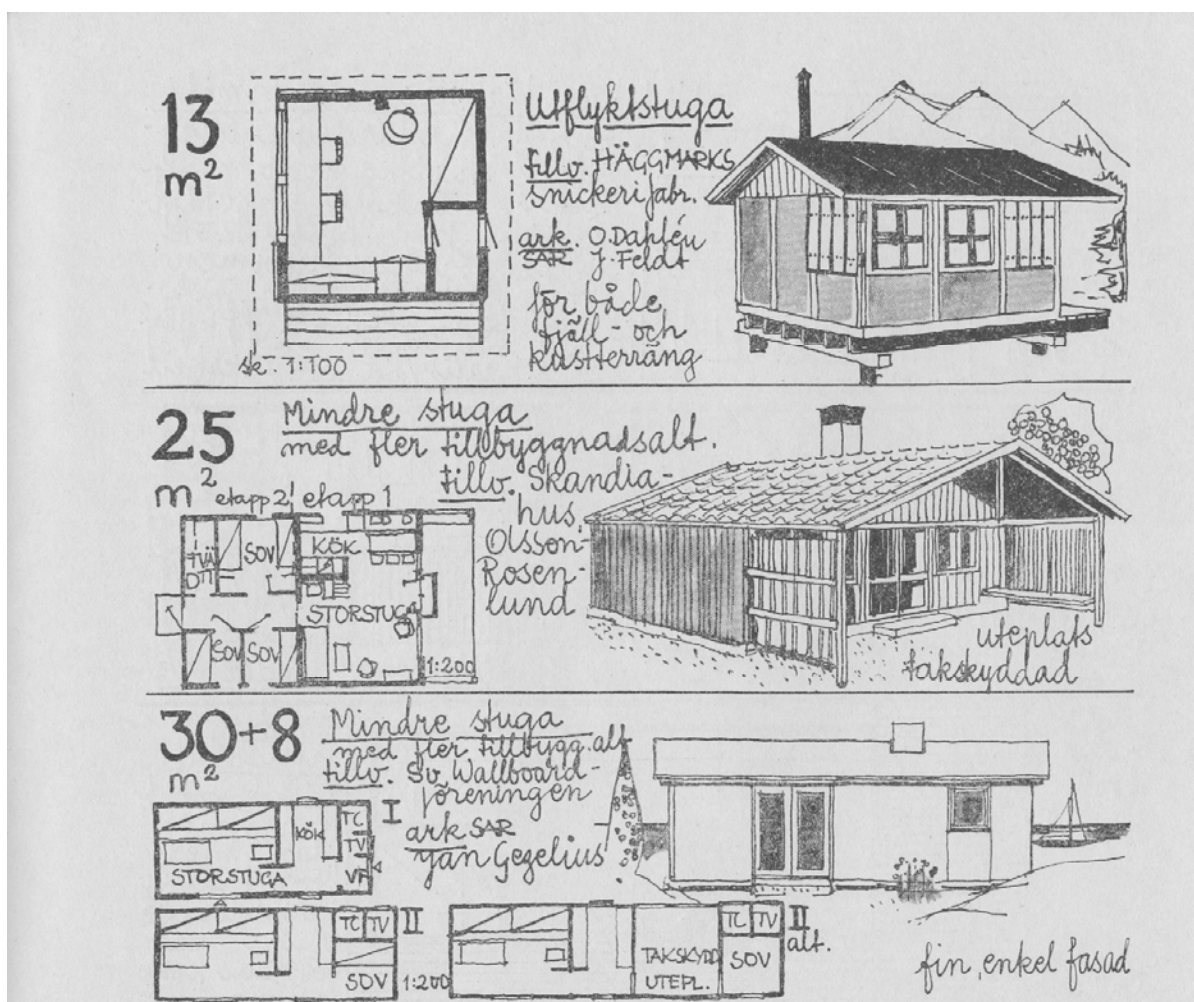
Under slutet av 1800-talet blev sommarvillorna än mer komplexa och asymmetriska, med stora tak, gavlar, burspråk, torn och verandor. Detta ideal kan med fördel studeras på Ronneby brunn där särskilt Villa Vera och Direktörsvillan är mycket goda exempel på detta arkitekturideal från denna epok.

Direktörsvillan, Ronneby brunn. Ett utmärkt exempel på det sena 1800-talets pittoreska sommarvillor.

I början av 1900-talet blev sommarvillorna enklare efter påverkan av egnahemsbyggande och de nationalromantiska stilidealerna. Husen blev mindre, avsedda för en familj. Många av de tidiga sportstugorna hade dalastugor, STF:s fjällstugor eller enklare stugor för jakt och fiske som ideal och utformades i timmer eller halvtimmer. Även stockpanel var populärt. Fönsterluckor var både praktiskt och pittoreskt och utmärkande för sommarbostäder fram till 1950-talet.

På 1920-/30-talet introduceras sportstugan, av Ann Katrin Pihl Atmer definierad som "en stuga i ett plan, avsedd som enklare familjebostad och placerad i närheten av en stad, avsedd att användas under sommaren, men även för kortare uppehåll under andra delar av året". Detta var samtidigt som den modernistiska arkitekturen fick genomslag i Sverige. Modernismen som arkitekturstil hade dock svårt att få fotfäste i sportstugerörelsen, medan dess ideologi om fysisk fostran och funktionsuppdelade aktiviteter hade stort genomslag. Så det blev sportstugor i allmogestil där man umgicks framför brasan i storstugan, solbadade i trädgården och lagade mat på primuskök.

Exempel på sportstugor där betoningen ligger på utevistelse. Från Lena Larsson, Fritidsbok, 1966.

Delar av arkitektkåren ritade trots allt sportstugor i funktisstil, troligen med folkfostrande ambitioner. En del av dessa uppfördes också till olika utställningar, men utanför dessa

byggdes förhållandevis få sportstugor i funkisstil. Folk föredrog sportstugor utformade med influenser från allmogekulturen. Så är det fortfarande. De arkitektritade (och modernistiska) fritidshusen har alltid varit i minoritet. Kataloghusföretagen saluför mest stugor i dalaromantisk tappning eller som småskaliga varianter på det sena 1800-talets sommarvillor i pittoresk stil.

På 1930-talet utvecklades monteringsfärdiga system för sportstugor av kataloghusföretagen. Trähusproducenterna ställde ut på de återkommande sportstuge- och fritidsutställningarna, som lärde svenskarna hur man skulle bete sig på fritiden, vad som var lämpliga fritidsaktiviteter och hur man bodde på fritiden. Tidens nationalism och längtan till landsbygden återspeglades i idén om den lilla röda stugan. Det ceremoniösa fritidslivet och uppdelningen i sal och salong i de äldre sommarvillorna ersattes av enklare umgängesformer i ett stort rum för samvaro. Kakelugnen byttes ut mot en hemtrevlig sprakade öppen spis. Det fanns en anknytning till egnahemsrörelsen och till kolonistugerörelsen.

En sportstuga skulle vara *"en stuga på 1-2 rum, vars inredning och utrustning genom sin primitivitet i det stora hela skiljer sig från den moderna stadsvåningens"* hette det i en ledare i tidskriften *Friluftsliv och motionsidrott* från 1934. Detta var sportstugans grundtanke, enligt samma ledare: *"Just växlingen från värmeeldade funkisvåningar och bensindoftande asfaltgator till enkla sportstugor utan komfort, belägna i ozondoftande barrskogssluttningar, är det primära i hela sportstugans idé."* (Citat hämtade från Lena Eskilsson, "Modärnt att gå" i antologin *Reseberättelser*.)

Detta asketiska ideal kombinerat med funktionalistiska förhållningssätt präglade sportstugornas gestaltning fram till 1950-talet och var kongenialt med den moderna och rätta friluftssandan. Allmänningar, betesmarker och särskilt tallplanteringar styckades upp och små, enkla stugor i trä, gärna med en vindskyddad altan eller anordnad uteplats, uppfördes i strandnära områden.

Husen var ofta på två rum, bestående av storstuga med öppen spis och en liten sovalkov, och med minimalt pentry, ofta kombinerat med "grovkök" utomhus. På de generösa tomterna fanns utedass och redskapsbod eller förråd. Det är uppenbart att man i dessa stugor levde ett annat liv än i staden, enklare och med betoning på utevistelse. Tomten användes för rekreation och knappast för odling.

Fram till 1950-talet var fritidshusen i allmänhet små – ett fritidshus byggt på 1950-talet hade en medelstorlek på 43 m². De var dessutom enkla och saknade installationer som avlopp, ibland även vatten. Denna låga tekniska standard i kombination med korta semestrar och veckoslutsledighet endast på söndagar innebar att fritidsboendet bara användes under semesterledighet och vid långhelger samt något enstaka veckoslut, beroende på hur långt det var från ordinarie bostaden.

En skillnad fanns också mellan hus på arrendetomt och hus på ägd tomt då de förra i allmänhet var mindre och med enklare standard. Detta förklaras främst av att husen på ofri

grund i många fall hade något av tillfällighetskaraktär över sig och att ägarna till hus på arrendetomt hade jämförelsevis lägre inkomster. I takt med att fritidshusen blev större och bättre utrustade minskade intresset för arrendetomter. Det var inte motiverat att investera stora summor i ett hus man inte visste om man kunde ha kvar. Arrendelagstiftningen stärkte förvisso arrendatorernas ställning på 1960-talet, men det minskade samtidigt jordägarnas intresse att arrendera ut tomter. Arrendeformen medförde även kreditsvårigheter för den som ville skaffa ett fritidshus, så från 1970-talet har andelen fritidshus på arrendetomt minskat.

För att främja tillkomsten av fritidshus, men samtidigt förhindra vanlig bostadsbebyggelse i samma område, infördes i många byggnadsplaner bestämmelsen att byggnad *"vars användande påkallar anläggandet av avloppsanläggning"* inte fick uppföras. Vanligen begränsades husstorleken till maximalt 30 eller 40 kvadratmeter, vilket också var ett sätt att förhindra åretruntboende. Tomterna tilläts däremot vara förhållandevis stora. I övrigt var styrningen blygsam vilket lämnade stort spelrum i fråga om lokalisering och utformning.

Ordet fritidsbostad eller fritidsstuga introducerades av skribenten Gotthard Johansson 1936 och ersatte till stor del termen sportstuga på 1940-talet. Bakgrunden var som Ann Katrin Pihl Atmer skriver att sportstugan egentligen var en sommarbostad som användes året runt och där man levde ett vanligt fritidsliv. Sportstugan eller fritidsstugan blev mer och mer *"stugan"* eller bara *"stället"*.

Parallellt med fritidshusområden anlades också områden med masonitstugor, ofta som en permanentning av en camping. Detta var små enkla hus, som hade mer gemensamt med tält än vanliga fritidshus. De var utan alla bekvämligheter, men skyddade för väder och vind. I vissa fall var de monteringsbara och packades ihop på hösten för att åter åka fram på våren. Exempel på masonitstugor finns att se på Dragsö och Kålö.

Masonitstuga på Dragsö. Området anlades kring 1940. Foto 1960. Blekinge Museum.

Under 1950-, -60- och -70-talen producerades flera böcker med tips och goda råd för den som planerade att bygga sig en fritidsbostad. I en del fall ingick också enkla ritningar. Här presenteras också hur man vid den tiden såg på utformningen av husen och vilka ideal som eftersträvades.

Wallbo 60 ritades av arkitekten Jan Gezeliuss för Svenska Wallboardsföreningen. Namnet anspelar på byggnadsmaterialet och husstorleken. Från Bo på fritid, 1973.

Utformningsidealet gick mot att stugan skulle underordna sig naturen och smygas in i omgivningen. Linjerna i landskapet kunde störas av småplottrig bebyggelse. Ulla-Brita Brandt framhöll i *Stugor som man kan bygga själv* (1958) att en enskild byggnad alltid är en beståndsdel i miljön även för andra människor. Var och en ansvarar för att deras byggnad får sådan utformning att den verkar tilltalande på så många som möjligt.

Hon hjälpte till genom att ge råd om lämplig utformning, att exempelvis lägga byggnader kring en liten gård så man inte stör grannarna och inte själv blir störd. Stolpkonstruktioner där ytterväggstolpar och takstol spikas ihop till en ram framhölls som lämpliga för självbyggda hus i vårt land. Brandt rekommenderade också liggande fjällpanel och här jämför hon med den harmoni och det lugn som den horisontella linjeringen i ett liggtimmerhus ger. Men även lockläktpanelen ansågs prydlig och praktisk. Hon avskärmade sig dock inte helt från bonderomantiken utan ansåg att husen kunde få det tidlösa draget hos allmogehus om de byggdes som äldre byggmästare byggt: rätta måtten efter människors behov, välja material efter beständighet, lägga omsorg på väsentliga detaljer som hörn, skarvar och anslutningar.

Husbyggaren skulle akta sig för vanetänkande och slentrianmässigt utförande, ovidkommande detaljer, prestigeskäl och hänsynslöshet mot omgivningen. Dispositionen av rummen och rummens storlek skulle bestämmas av funktionskrav enligt funktionalismen devis *"form follows function"*. Det var en blandning av modernt och traditionellt.

Bertil Arwidson skrev i *Stugan vi drömmer om* (1961) att den gamla svenska sommarstugan höll på att ändra karaktär eftersom den ansågs opraktisk, och syftade då troligen på 1920- och 30-talens sportstugor. Den hade, menade Arwidson, ett litet ruffigt kök som inte alls svarade mot den unga familjens krav på utrustning och standard. I stugan skulle familjen kunna koppla av från jäktet och njuta lantlivets fridfulla lugn samtidigt som den unga frun måste få ett kök som hon trivdes med. Det enkla livet på landet betydde inte att man skulle leva i en opraktisk stuga. Han påpekade också att det var samma skillnad mellan en villa och ett fritidshus som mellan en dubbelknäppt kavaj och en fritidsskjorta. Lite friare och enklare på fritiden med andra ord.

Lena Larsson var inredningsarkitekt och en flitig debattör som förespråkade enkla och vardagliga inredningar och möbler. Fritidsboken kom 1965 och var fylld med fritidstips.

Dessa och liknande böcker fick stor spridning. Många fritidshus har nämligen byggts av ägarna själva. På 1920- och 30-talen var det inte ovanligt att de stora trälådor som amerikanska bilar kom i fick ny användning som fritidshus. Men kanske var det inte bara av ekonomiska skäl utan också därför att själva snickrandet och målandet är och har varit en del av sysselsättningen på fritiden och under semestern. Fram till 1960-talet var majoriteten

fritidshus platsbyggda. Detta ändrades på 1970-talet då monteringsfärdiga fritidshus från kataloghusföretag blev vanligare. Huset sattes sedan samman av byggherren själv, en snickare på orten eller av företagets personal.

Fritidshusen har därefter till stor del levererats från ett kataloghusföretag. De har blivit märkbart större med åren, men är fortfarande mindre än åretrunthus och nästan alltid uppförda med regelstomme och panelfasader. Öppna planlösningar har blivit populära, men en storstuga med i alla fall en kamin är fortfarande vanligt och utgör numera nästan det säkraste måttet på att huset är ett fritidshus.

Trädgårdsideal

1800-talets sommarvillor hade gärna trädgårdar som en småskalig variant av den romantiska parken. Slingrande grusgångar inramade runda eller ovala gräsytor med blomsterrabatter och som ytterligare utsmyckning användes exotiska krukväxter, statyer eller springbrunnar. Låg huset på en höjd, viket var vanligt då man eftersträvade utblickar, anlades ofta stödmurar och terrasser för att skapa den rätta känslan av förädlad och kultiverad natur. Importerade, exotiska växter placerades helst nära huset, medan man mot tomtens kanter lät de svenska buskarna och träden ta vid. På så vis skulle trädgården på ett naturligt sätt ansluta till omgivande landskap.

De rundade eller ovala rabatterna med ettåriga sommarblommor planterade i mönster eller efter färg, så kallade tapetgrupper, kom ur mode under 1900-talets första årtionden. Detsamma gällde de slingrande grusgångarna kantade av vita snäckor eller kantstenar. Nu skulle man inte längre förädla naturen utan det var istället det äkta och naturliga som uppskattades och eftersträvades. Befintliga träd sparades i allmänhet då sommarvillan eller sportstugan byggdes. Naturtomt eftersträvades i allt högre grad. Olika trädgårdsträd som fruktträd och gullregn avvek för mycket och istället uppskattades tall, ek, alm, ask, lönn eller hästkastanj.

Ingstadska villan på Karön byggd kring sekelskiftet 1900. Pittoresk arkitektur och huset är högt placerat med vida utblickar men huvudsakligen på naturtomt. Foto 1974. Blekinge Museum.

I den mån det förekom planteringar var det mestadels av naturliga växtarter. Fanns en bra, solig plats på tomten anlades ibland en vind- och insynsskyddad sittgrop där man kunde sola eller bara koppla av i en vilstol. Ett annat alternativ var en skyddad uteplats i anslutning till storstugan och då gärna med en öppen utespis. Ett solur var en prydnad som kunde försvara sin plats med hänvisning till dess praktiska användning.

Det fanns flera förklaringar till att naturtomter från 1920-talet blev de vanligaste för fritidshus eller sportstugor: det var dels modernt, dels skulle man ägna fritiden åt olika friluftaktiviteter och inte i första hand åt tidskrävande trädgårdsskötsel. Det var dessutom inte alls lika självklart att man hade anställd trädgårdsmästare och andra tjänstefolk som skötte eller hjälpte till med trädgårdsarbetet. En annan och viktig förklaring var att det blev allt vanligare att arrendera mark för fritidsbebyggelse. När man inte ägde marken kunde det finnas bestämmelser i arrendekontraktet om att tomten skulle förbli sådan den var vid tillträdet och det fanns inte samma incitament att gestalta tomten när den inte var ens egen.

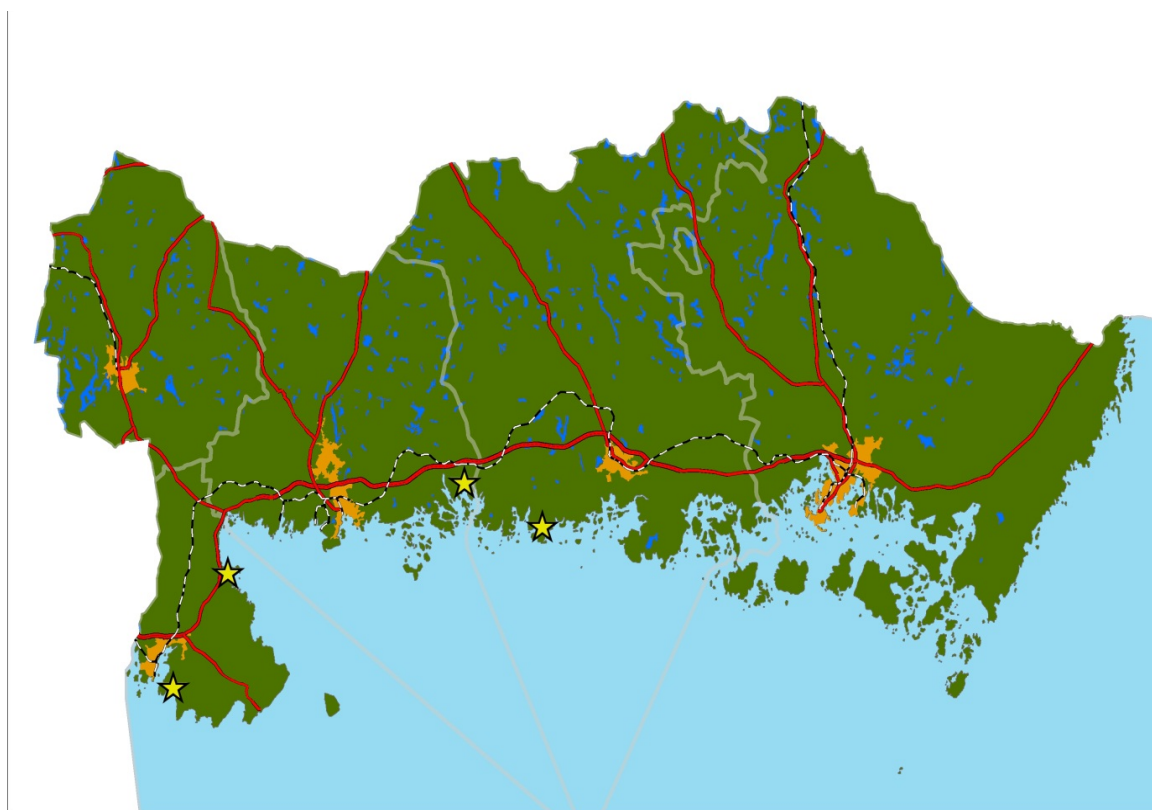
Naturtomt har därefter varit det vanligast för fritidshus fram till 1960-talet. Från detta decennium anläggs flertalet fritidshus med mer konventionella villaträdgårdar med gräsmatta, några rabatter, en häck eller ett staket mot grannen och lite vintergrönt. Undantaget var områden med arrendetomter, där det inte var så noga var den ena tomten slutade och den andra började. I dessa områden var det också vanligt att "trädgårdarna" utan synliga gränser övergick i gemensamma grönytor, allmänningar eller strandområden.

Vid denna tid flyttades husen fram mot gatan, så att man fick den privata trädgården på baksidan. Tidigare hade huset ofta legat långt in på tomten. På framsidan fanns normalt bara en eller två bilplatser samt några representativa buskar eller prydnadsträd. Denna hybrid mellan naturtomt och villaträdgård har hållit i sig för senare tiders fritidshustomter. Det är bilparkering, någon rabatt och täta buskar i massplanteringar på framsidan medan den större baksidan upptas av gräsmatta men också några sparade eller inplanterade träd av samma typ som i omgivningen, ofta tall eller björk.

FALLSTUDIER

Fyra fritidshusområden längs kuststräckan mellan Ronneby och Sölvesborg har valts ut för fallstudier. De utvalda områdena, Bökevik, Köpegårda, Norjeboke och Sandviken, är huvudsakligen tillkomna under 1950-, 60- och 70-talen med kompletterande bebyggelse från senare decennier.

Bökevik och Köpegårda är belägna längs kusten i Ronneby respektive Karlshamns kommuner och består av knappt ett hundratal fritidshus. Norjeboke och Sandviken ligger på Listerlandet i Sölvesborgs kommun och är betydligt större med ett par hundra fritidshus, som också delvis övergått till permanentboende. I anslutning till dessa båda områden finns i alla fall sommartid även viss service som kiosk, affär, restaurang och camping.

Gul

stjärna visar var de fyra områdena i fallstudien är belägna. Från vänster: Sandviken och Norjeboke i Sölvesborgs kommun, Köpegårda i Karlshamns kommun och Bökevik i Ronneby kommun.

BÖKEVIK

Bökevik ligger i Ronneby kommun, ca 11 kilometer sydväst om centralorten. Det är dels ett mindre fiskeläge, dels ett område med fritidshus. Här finns även två gårdar. Området nås från den mindre landsvägen mellan Ronneby och Bräkne-Hoby och från denna går en liten väg ner till fiskeläget och semesterbyn. Vid landsvägen finns busshållplats för regionbussen.

Platsens historik

Bökevik genomgick laga skifte 1839-41. Här fanns då två gårdar, Bökevik 1:2 och 1:3, samt några fiskartorp. Inte mycket ändrade sig förrän på 1910- och 20-talen då viss fritidsbebyggelse anlades i anslutning till den lilla naturhamnen och fiskarbebyggelsen. Den stora förändringen kom efter andra världskriget då jordbruks- och fiskerinäringen genomgick en omfattande strukturrationalisering. Perifera, svårbrukade marker lönade det sig inte längre att bruka och det småskaliga fisket upphörde nästan helt. Många fiskare flyttade för att söka nya utkomster. Samtidigt började fler stadsbor leta sig ut till de tomma fiskartorpen och ytterligare tomter styckades av för fritidsbebyggelse.

Bökevik på Häradsökonomiska kartan 1915-19. Förutom två gårdar ses fiskar- och torpbebyggelse, möjligen har också något fritidshus anlagts. Det senare fritidshusområdet i väster är obebyggt förutom ett hus på Flinthalmen och ett hus innanför densamma.

I slutet av 1950-talet började ägaren till Bökevik 1:3 att stycka av tomter till fritidshus i det som kom att kallas Västra Bökevik. Även befintlig bebyggelse, som boningshuset på Flinthalmen, konverterades till fritidshus vid denna tid. Byggnadsnämnden vid Ronneby landskommun besiktigade 1960 området och kunde konstatera "att de nu aktuella strandområdena sakna värde ur allmän synpunkt, dels på grund av den snåriga och svårframkomliga terrängen, dels på grund av den steniga stranden, vilken f.n. praktiskt taget omöjliggör varje tilläggning med båtar." Samtidigt beviljades ett antal byggnadslov för sommarstugor på området. När det inkom ännu fler ansökningar om byggnadslov

uppmanades Oredsson att upprätta en byggnadsplan för fritidsbebyggelsen. Denna plan antogs 1964.

Ett andra område norr om det första planlades under 1970-talet. Längs med stranden låg redan några tomter med fritidshus och nu ville markägaren stycka av ett 20-tal till innanför dessa. Med hänvisning till den då pågående Fysiska Riksplaneringen drog ärendet ut på tiden och vid en besiktning av planområdet 1974 kunde byggnadsnämnden konstatera *"att exploatören ej torde ha uppfyllt skyldigheten att utbygga vägarna inom planområdet enligt exploateringsavtalets bestämmelser till en bredd av minst 3, 5 meter och i enlighet med Kungl. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens anvisningar för enskild väg."* Planen fastställdes först 1979.

Någon ytterligare planläggning har inte skett och av de ursprungligen 27 tomterna har 20 avstyckats och 16 bebyggts. Någon omfattande omvandling från fritidshus till åretruntboende verkar inte ha skett i Bökevik även om något av de senare byggda husen verkligen påminner mer om ordinär villa än fritidshus.

Karta över Bökevik 2011.

Planstruktur

Det östra området, runt den lilla naturhamnen och fiskarhusen förtätades med fritidshus under 1910- och 20-talen, och delvis senare, utan planläggning. Det var markägaren som successivt avyttrade tomter längs kustlinjen. Den östra delen av den lilla viken upptas av fiskarbebyggelse medan den mer kuperade västra delen uppläts för bonings- och fritidshus. Bebyggelsen ligger här relativt tätt på ett sätt som överensstämmer med den äldre

fiskarbebyggelsen. Även senare fritidshus har infogats i detta mönster. Detta ger området karaktär av naturligt framvuxet fiskeläge med senare kompletteringar, även om fiskarbebyggelsen, båthus, skjul och liknande är i minoritet. Området ligger väl skilt från det större fritidshusområdet i väster och de båda förbinds genom en gångstig.

Fiskeläget med fiskarbebyggelse öster om viken och bostads-/fritidshus väster om densamma.

Det västra området består till största delen av kuperad och stenbunden mark med högstammig lövskog dominerad av ek, björk och bok. Mer öppna partier finns framför allt i viken innanför Flinholmen och kan vara rester av äldre betesmark. Ett hygge med sly finns i områdets centrala del. All mark hörde ursprungligen till gården Bökevik 1:3 men ett 90-tal tomter har styckats av sedan mitten av 1950-talet. Fritidshusområdet har exploaterats och så småningom planlagts på typiskt vis med en kombination av naturanpassning, biltillgänglighet och gles bebyggelse som medger ett fritt strövande i området.

En gångstig går fram genom området. Fritidshus med bokskogen som effektfull fond.

De 20-talet fritidshus som tillkom före planläggningen har i flera fall strandtomt medan de tomter som tillkommit i samband med planläggningen förvisso kan ha havsutsikt men själva strandremsan har lämnats som allmän mark. I de fall husen har strandtomt har i allmänhet allmänna ytor lagts in mellan tomterna. Längs delar av stranden finns båt- och badbryggor och i viken innanför Flinholmen en liten stenpir som förlängts med en träbrygga. Någon mindre anlagd sandstrand finns också. Av övriga anläggningar kan nämnas en tennisbana.

Bebyggelsen är utlagd längs ett slingrande vägnät som utgår från Bökeviks gård (1:3). Stommen i vägnätet är av äldre datum med en väg ut mot udden i väster och två vägslingor som leder ner på varsin sida om viken vid Flintholmen. Dessa båda vägar slutar vid små vändplatser, medan vägen ut på udden förlängts i samband med exploateringen och leder runt. Vägarna är väl anpassade till topografin och markförhållanden och slingrar fram i mjuka böjar. Gatlyse finns inte.

Den lilla grusvägen följer topografin och slingrar sig fram genom området.

För att ge så många som möjligt havsutsikt och hålla strandremsan öppen för allmänheten har vägslingan förlagts en bit in och från denna leder istället små angöringsgator kantade av hus ner mot stranden. Vid utbyggnaden på 1970-talet har detta koncept frångåtts och i stället för att förlägga husen längs befintlig vägslinga har små återvändsgator anlagts in i området och inte som tidigare mot stranden. Detta hänger samman med att stranden till stor del redan var exploaterad men speglar också den roll man tillmätt trafikplaneringen så att man i Bökevik fått samma gatumönster, om än slingrigare, som i samtida villaområden.

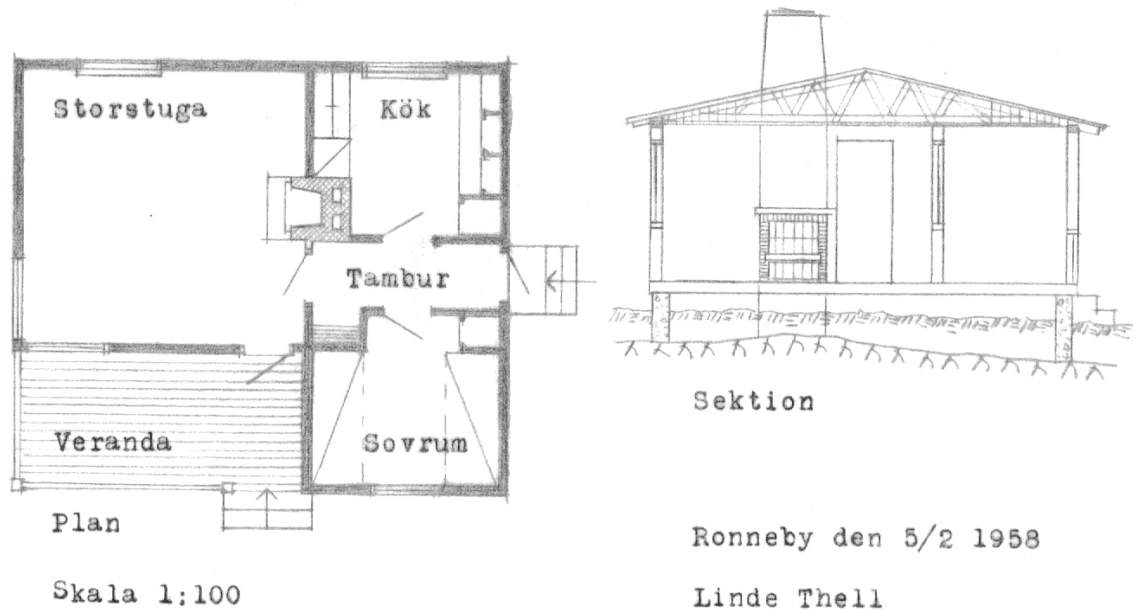
En liten återvändsgata leder ner till fritidshusen. Vägen slutar en god bit ovanför stranden för att lämna denna öppen för allmänheten så att man ska kunna ta sig runt utan att gå in på någons tomt.

Tomterna skulle enligt 1964-års byggnadsplan vara minst 800 m² varav den sammanlagda bebyggelsen högst fick vara på 60 m² och bostadshusen högst 50 m². I praktiken var flertalet tomter minst dubbelt så stora. Avståndet mellan bostadshus skulle vara minst 20 meter. Detta gav området en tydlig karaktär av fritidshusområde med relativt små hus, centralt placerade på stora tomter. I den senare byggnadsplanen medgavs att bebyggelsen fick uppgå till maximalt 90 m² och i övrigt stipulerades att husen skulle ligga fristående.

Bebyggelsekaraktär

Bebyggelsen består av fritidshus där de äldsta har en yta på 35-40 m². De hus som tillkom på 1960-talet är större, uppåt 50 m². I byggnadsplanen 1964 föreskrevs även att husen maximalt fick ha en höjd av 3,5 meter, att takvinkeln inte fick vara brantare än 30° lutning och att vattenklosett inte var tillåtet då det saknades avlopp. Det vanligast var att förlägga torrklosett i uthus och i de fall de låg i bostadshuset nåddes de utifrån. Uthus av någon form finns på nästan alla tomter.

Sommarstuga för byggmästare Clas Södergren, ritad av byggmästare Linde Thell. Huset är på 38 m² medorstugan som överlägset största rum. Lagg märke till öppen spis, veranda och minimalt sovrum – typiskt för denna typ av bebyggelse.

Andra gemensamma drag för bebyggelsen är att det nästan uteslutande handlar om trähus, att de är försedda medorstuga med öppen spis eller i alla fall en kamin och att övriga rum inklusive kök är små. Flera hus har indragna verandor, men utförda och placerade på olika vis. Fritidshusens enhetliga och särpräglade planlösning hängde med från 1920- och 30-talens sportstugor och betonade att utevistelse favoriserades medan kvällar kunde spenderas framför en brasa iorstuga.

Stora fönsterpartier och skorsten skvallrar om varorstuga är belägen. Den indragna verandan ger huset ett större utseende. Det högra huset har verandan förlagd till gaveln.

Byggnadstekniskt har husen det gemensamt att de är byggda med regelverkskonstruktion och i allmänhet står på betongplintar. Isoleringen är inte särskilt omfattande eftersom husen är byggda för att användas framför allt sommartid.

Utifrån ovannämnda planbestämmelser och gemensamma drag finns ändå stor variation avseende taktyper, takmaterial, paneltyp, kulör, fönster, entréer och planform. Det finns inte två identiska hus i området. De flesta husen är ritade av byggherren själv, en del är ritade av konsulterad byggmästare eller ingenjör och en del är kataloghus. Av genomgångna ritningar är inget arkitektritat, men det har inte gått att finna ritningar till alla hus.

Avvikande fritidshus i Bökevik: motfallstak och tegelfasader har bara detta hus. Uteplats med eldstad i anslutning till storstugan. Detta hus är troligen arkitektritat, en småskalig variant av exklusiv 60-talsvilla.

Enstaka hus har en viss likhet med den äldre fiskar- och torpbebyggelsen man finner exempelvis i anslutning till Bökeviks fiskeläge. Det handlar om rödfärgad locklistpanel, vitmålade dörr- och fönstersnickerier och sadeltak lagda med rött vingtegel. Annars är färgskalan på fasader varierad, från vit, grå och ljusgul till gråblå, gul, röd och brun. Det finns dessutom ett hus med fasader av mörkbrunt tegel och ett hus med gråvit mexitegel. Fasadpanel skiftar från liggande stockpanel eller fjällpanel till olika typer av stående panel.

Flertalet hus har en rektangulär planform och sadeltak med 15-30° lutning, det vill säga en mindre variant av den samtida folkvillan. En annan vanlig planform i Bökevik är två huskroppar i vinkel, vilket ger en tydligare uppdelning på representativa och mer privata utrymmen. Storstugan ligger då i en huskropp, gärna i anslutning till en veranda eller uteplats, medan kök och sovrum samlats i en huskropp. Något hus har delad planlösning med två sinsemellan lätt förskjutna delar där man på samma vis kan skilja på storstuga

respektive kök och sovrum. Enstaka hus har vag modernistisk framtoning med pulpettak och mer kvadratisk planform.

Något avvikande är detta hus, uppfört för sjökapten Gunnar Ohlsson 1966. Byggnadsplanen föreskrev att taklutningen maximalt fick vara 30° men här är ett hus som redan på ritningen har ett sadeltak på 45° lutning.

Fritidshusen har inte genomgått några större förändringar och byggnadsplanen medger inga omfattande tillbyggnader. Antalet uthus (Friggebodar) har ökat på en del tomter. Förändringar gäller huvudsakligen skärmtak, inglasade uterum och trädäck. Inom 1964-års planområde har det funnits obebyggda tomter som exploaterats först under senare år och då med större hus som även avviker arkitektoniskt. Bebyggelsen har aldrig varit homogen så det påverkar inte helheten. I det senare planlagda området finns dels fritidshus inte så olika dem man finner inom det äldre området, men också några hus som mer ser ut som ordinära villor och kanske också är permanentbostäder?

Trädgårdar och grönområden

Bebyggelsen har inpassats i den befintliga lövskogsvegetationen utan nämnvärda avverkningar. Inte heller verkar större schaktarbeten eller liknande gjorts vid byggnation: sluttningar, gropar, kullar, stenblock och äldre stenmurar har lämnats som de är. Tomterna är stora, runt 2 000 m², och består av naturmark med inslag av inplanterad gräsmatta och ibland någon avenbok, tuja, rododendron eller gullregn. Avgränsningar i form av staket eller häckar förekommer inte utan den omgivande naturen övergår knappt märkbart i trädgård

med en högre grad av anläggning närmare bostadshuset. Några anlagda gemensamma grönområden finns inte då den omgivande skogen fyller den funktionen.

Tomten har inga markerade gränser utan övergår omärkt i omgivande lövskog. Inga omfattande markarbeten på tomten och inga eller få odlade växter.

En gångstig letar sig fram mellan stenblock och buskage. Flaggstång är en symbol för fritidslandskapet. Uthus av olika slag, ibland flera, finns på de flesta tomter.

När planen antogs 1964 fanns i området två åretruntbostäder medan övriga äldre hus samt några nybyggda hus, sammanlagt 15 stycken, användes som fritidshus. Två år senare gjordes ett tillägg till planen med fyra tomter i anslutning till övriga fritidshus i nordost och två tomter i sydväst samt intill den samfälliga vägen ett antal parkeringsplatser i söder. Även denna gång agerade länsstyrelsen och fastställde endast de fyra tomterna i nordost.

Karta över Köpegårda 2011. Köpegårda anlades till största delen efter en byggnadsplan från 1964. Planen följer till största delen den befintliga vägen ut till Bjärnö.

De första fritidshusen har av bevarade ritningar att döma kommit på plats i mitten av 1950-talet. Det stora flertalet hus har tillkommit efter byggnadsplanen 1964 och byggnationen av nya hus verkar ha pågått fram till mitten av 1970-talet. I samband med den senare planen sammanslogs Hällaryds kommun med Karlshamns kommun, som därefter inte vidtagit någon ytterligare planläggning av området. Det är planen från 1964 som gäller, men förbudet mot vattenklosett tycks ha upphävts då flertalet hus numera har enskilda avlopp.

En del av husen har byggts om och/eller kompletterats med friggebodar och i något enstaka fall har ursprungligt hus ersatts av nytt och större. Det stora flertalet hus är fortfarande fritidshus men en handfull är för närvarande åretruntbostäder. Det är framför allt fritidshusägare som efter pensionering flyttat till fritidshuset. Det finns också familjer som

valt att bosätta sig i Köpegårda för att få en naturnära boendemiljö med havsutsikt till lägre pris än vad motsvarande hus skulle kosta i en stad.

Bostadshus byggt 1999 efter att befintligt fritidshus brunnit ner. Stilmässigt ansluter det till den äldre bebyggelsen i området.

Planstruktur

Köpegårda ligger på en halvö med Edstorpaviken på nordöstra sidan och Köpegårdaviken på sydvästra sidan. Halvön består av skogsbevuxna höjder med branta sluttningar mot Edstorpaviken. Området nås via en mindre väg som leder ner från den gamla landsvägen mellan Karlshamn och Ronneby till Köpegårda och vidare ner till Bjärnösund.

Den befintliga vägsträckningen och topografin, samt väl det faktum att det redan byggts en del fritidshus i Köpegårda, togs som utgångspunkt vid planläggningen. Byggnadsplanen upprättades 1964 av Karlshamns stadsarkitekt Roy Victorson, som även ritade utvidgningen av planen två år senare. Fritidshusen som uppförts före planläggningen låg på stora tomter med naturmark och utan tydliga gränser. Detta förhållande kom även att gälla för de tomter som avstyckades i samband med byggnadsplanen. De skulle vara relativt stora, mellan 1 000 och 2 500 m², schaktning eller utfyllnad annat än vad som krävdes för själva husbygget fick inte förekomma och befintlig växtlighet skulle skyddas mot åverkan.

Fritidshusen uppfördes friliggande med ett avstånd av minst 20 meter mellan två hus. Den sammanlagda byggnadsytan av fritidshus och uthus fick maximalt uppgå till 80 m². Husen

placerades oftast mitt på tomten, eller i dess bakkant, utan att det sades något om detta i byggnadsplanen. Husen skulle inte hamna i blickfånget från vägar eller allmän platsmark, medan man gärna fick ha goda utblickar från dem. Inget hus hade strandtomt med hänvisning till strandlagen. Tomterna placerades längs den befintliga vägen till Bjärnösund eller längs kortare grusvägar som slingrade ner till en mindre husgrupp. Allmän mark eller små angoringsgator lades ut mellan husgrupperna.

Husen uppfördes mitt på tomten utan att bli iögonfallande men gärna med goda utblickar. Små, grusade vägar leder fram till husen.

De hus som uppfördes före byggnadsplanen har i allmänhet större och oregelbundna tomter, medan senare hus i flertalet fall har mindre tomter med jämnstor och rektangulär form. Dessa påminner mer om villatomter, om än större. Sammantaget har det lilla området med ett 60-tal fritidshus en typisk planläggning med gles bebyggelse på stora, oregelbundna tomter, anpassning till topografi och befintlig växtlighet samt möjlighet att nå varje hus med bil.

All strandmark har lämnats obebyggd och här finns en anlagd strand samt badbryggor. Små stigar letar sig ner mot stranden från bebyggelsen.

Ett område som Köpegårda hade egentligen inte varit möjligt att exploatera utan att sommargästerna hade bil. Vägarna har dock gjorts smala och enkla, anpassade till topografin. Den genomgående vägen till Bjärnösund är asfalterad, övriga är grusvägar.

Genom området leder också ett flertal gångstigar, som leder ner mot badplatser och båtbyggor. Alla stränder och stora ytor mellan husgrupperna är avsatta för friluftsliv och således obebyggda. Allmänna byggor och liknande förekommer längs stränderna. Gatlyse saknas i området.

Bebyggelsekaraktär

De första husen som byggdes i mitten av 1950-talet var mycket enkla och små. Det var trähus med ett eller två små sovrum, ett litet kök eller kokvrå samtorstuga och veranda eller terrass i anslutning till denna. Dessa första hus hade en boyta på 35-40 m² och ritades och byggdes av byggherren själv, av en byggmästare eller kom från någon närbelägen snickerifabrik. Husen var rödmålade med vita snickerier, i likhet med de befintliga arbetarbostäderna. Till varje bostadshus hörde ett mindre uthus med torrdass, vedbod och förråd.

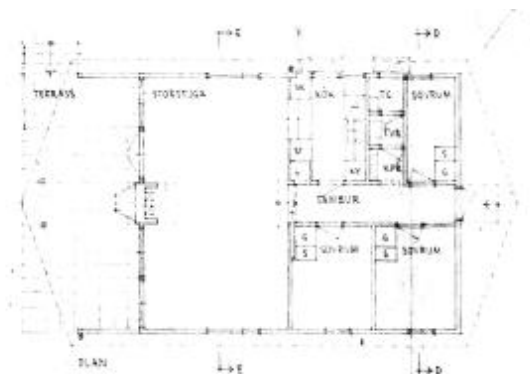

Fritidshus byggt i mitten av 1950-talet. Stor tomt litet hus.

Avvikande var det hus arkitekten Thomas Adlercreutz ritade åt sig själv 1955. Det var dels större, bortåt 70 m², dels hade det ett flackt sadeltak som var utdraget i en spets i båda gavlarna och gav på så vis skärmtak över terrass respektive entré. Det var förvisso en smart och udda lösning, men i övrigt var det rödmålade trähuset med vita snickerier väl anpassat till omgivningen. Planlösningen var den för fritidshus typiska medorstuga, inklusive öppen spis som kunde användas både frånorstugan och från anslutande terrass, ett litet kök och

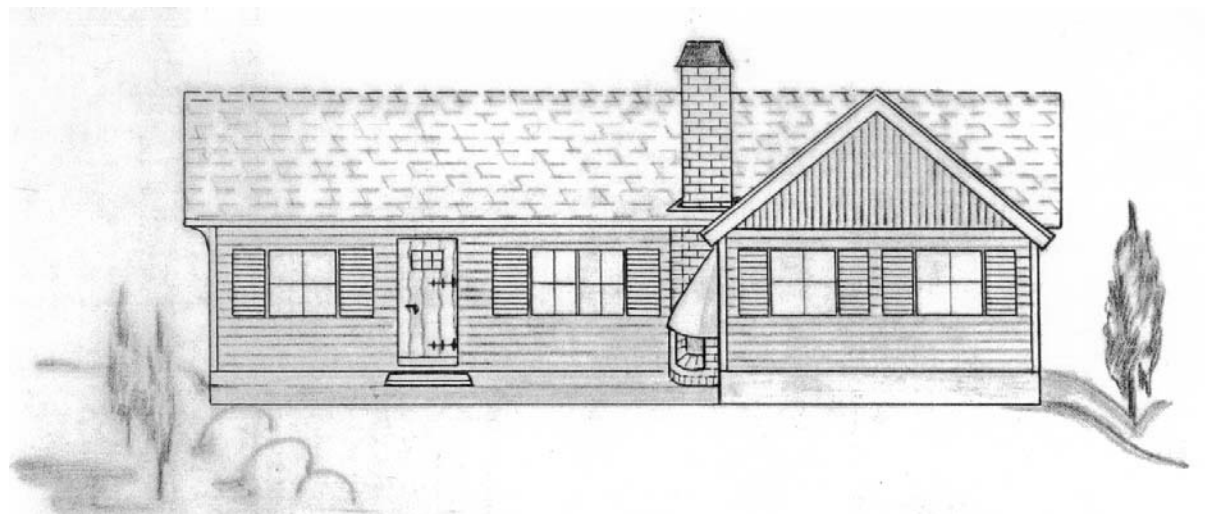

små sovrum – den större boytan medgav tre stycken. Till skillnad från andra hus var torrklosetten inkorporerad i bostadshuset och kunde nås både från in- och utsidan. En flyttad kolonistuga fungerade som uthus.

Arkitekttritad fritidshus från 1955 med utkragat tak. Planlösningen med storstuga och i övrigt små rum, inklusive kök, är typisk för fritidshus byggda från 1920-tal fram till 1970-tal.

Sedan byggnadsplanen antagits 1964 och kommunen började stycka av och sälja tomter inleddes en planmässig exploatering med som flest ett knappt tiotal nya fritidshus per år fram till 1970, med några enstaka eftersläppare fram till 1976. Det var större hus än dem som byggdes på 1950-talet, planen tillät 60 m². Uthus fick vara på maximalt 20 m² och skulle vara sammanbyggda med bostadshuset. Husen fick uppföras i endast en våning och skulle ha tak med en lutning av maximalt 30°. Enligt byggnadsplanen skulle dessa regleringar "förhindra en bebyggelse av tomtplatserna som kan menligt inverka på områdets trivsel".

Fritidshus från 1966. Förvisso lite brantare taklutning än vad planbestämmelserna medgav men det blev beviljat bygglov ändå! Lägg märke till skorstenens placering som medgav eldstad både i storstugan och från uteplats.

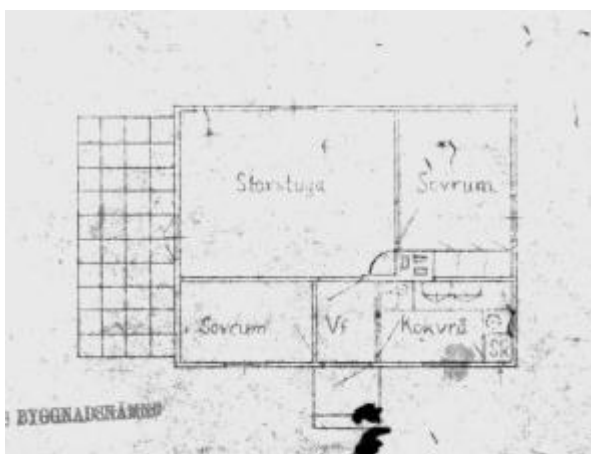
De flesta husen kom från olika kataloghustillverkare, några ritades av ingenjörer och en del ritades och byggdes av byggherren själv. Åtminstone två hus var arkitekttridade och märkligt nog bröt båda mot gällande planbestämmelser, men gavs ändå byggnadslov. Det var dels en

"sommarvilla" för disponent Eric Ericsson, ritad av Börje Fogelberg i Ronneby, som överskred tillåten boyta, dels en fritidsstuga för L Sjöberg, ritad av Börje Wecke i Växjö, som hade inredd vindsvåning och sadeltak med 45° lutning. Detta till trots avviker inte dessa hus nämnvärt – bebyggelsen är heterogen, men inom vissa ramar.

Två arkitektritade hus från mitten av 1960-talet. Båda stred mot gällande bestämmelser på grund av boyta respektive hushöjd och taklutning, men gavs bygglov.

Gemensamma drag är att det handlar om trähus, de är relativt små, har flacka sadeltak och planlösningen är likartad med storstuga som största rum, gärna kombinerad med öppen spis eller i alla fall en kamin, och i övrigt små rum. De tidigare bestämmelserna om förbud mot vattenklosett gör att alla bostadshus har någon form av uthus som rymt torrdass. Där upphör också likheterna; det finns faktiskt inte två identiska hus på området. Olika planformer, taklutningar, paneltyper, färgsättning, verandor eller terrasser och vidbyggda uthus samt tillbyggnader, trädäck, inglasade uterum och friggebodar sörjer för att det blir varierat. De hus som är permanentbostäder är ofta större, med tillbyggnader eller nybyggda hus, samt med mer ordnade parkeringar och dito trädgårdar.

Typiska planlösningar från 1955 respektive 1966. Boytan har ökat markant, men storstugan är lika viktig och leder ut till någon form av uteplats/veranda/terrass.

Trädgårdar och grönområden

De tiotal hus som tillkom på 1950-talet hade stora tomter utan tydliga avgränsningar annat än mot väg. Området genomkorsades av ett flertal äldre stenmurar, vilka ibland använts som naturliga tomtgränser. Vid planläggningen 1964 tog man dock ingen större hänsyn till stenhägnaderna och endast undantagsvis sammanfaller de med tomtgränser. En del av husen har staket eller häckar i gränsen ut mot den samfälliga vägen. Tomterna är på mellan 800 och 2 500 m², flertalet på runt 1 000 m².

Husen ligger ofta centralt på tomten eller i dess bakre del. Flertalet hus är omgivna av naturtomter, men i allmänhet med något slags gräsmatta närmast huset. Buskar och träd består huvudsakligen av dem som växer naturligt på platsen: en, tall, ek, björk, vildros, björnbär, rönn. Detta är i enlighet med planbestämmelserna, området skulle ha en naturlig prägel. Flera tomter har också inslag av planterade prydnadsväxter som exempelvis syren, liguster och klematis i "vildvuxna" bestånd.

Typisk naturtomt med stora stenblock, enbuskar och björkar.

Den kuperade terrängen gör att många tomter är sluttande och inte sällan med urberg som går i dagen. Andra tomter är mer plana, och det är också dessa som har en högre anläggningsgrad där det inplanterade och ordnade med råge överträffar det naturliga. I enstaka fall är det konventionella villaträdgårdar med gräsmatta, någon rabatt och lite

prydnadsbuskar. Trädgårdsland, fruktträd och prydnadsföremål förekommer inte. Det är uppenbart att trädgårdsskötsel inte är en stor fritidsaktivitet i Köpegårda.

Urberget går i dagen och gömmer fritidshuset. Här går det inte att ordna en vanlig villaträdgård!

NORJEBOKE

Norjeboke är ett fritidshusområde i norra delen av Listerlandet, Sölvesborgs kommun (tidigare Gammelstorps kommun). Bebyggelsen, som ligger en bit innanför stranden, består av lite drygt 500 fritidshus. I norr och öster gränsar området till Pukaviksbukten, i söder och väster till odlingsmark. Cirka en kilometer väster om området går E22 fram, vilket gör att området nås snabbt och enkelt med bil.

Platsens historik

Strax söder om Norje sammanstrålade vägarna från Sölvesborg (nuvarande E22) och Mjällby och gick över Västra Orlundsån/Vesankanalen vidare mot Karlshamn. Intill vägen i Norje låg gästgivaregård och tingshus. I början av 1900-talet hade Norje utvecklats till ett litet samhälle med folkskola och stärkelsefabrik. Norje har fortsatt att växa och är numera en tätort med cirka 650 invånare.

Norje genomgick laga skifte 1856. Fäladsmarken längs stranden delades då upp i långsmala parceller, vilka troligen även fortsättningsvis utnyttjades som gemensam betesmark. På fäladsmarken fanns också bestånd av tall, ek, bok och björk. Innanför fäladen var det åker och äng. Längs stranden och på Norjegryt bedrevs ålfiske och för detta ändamål uppfördes ibland bodar. En av dessa finns kvar inom fritidsområdet och används ännu för fiske.

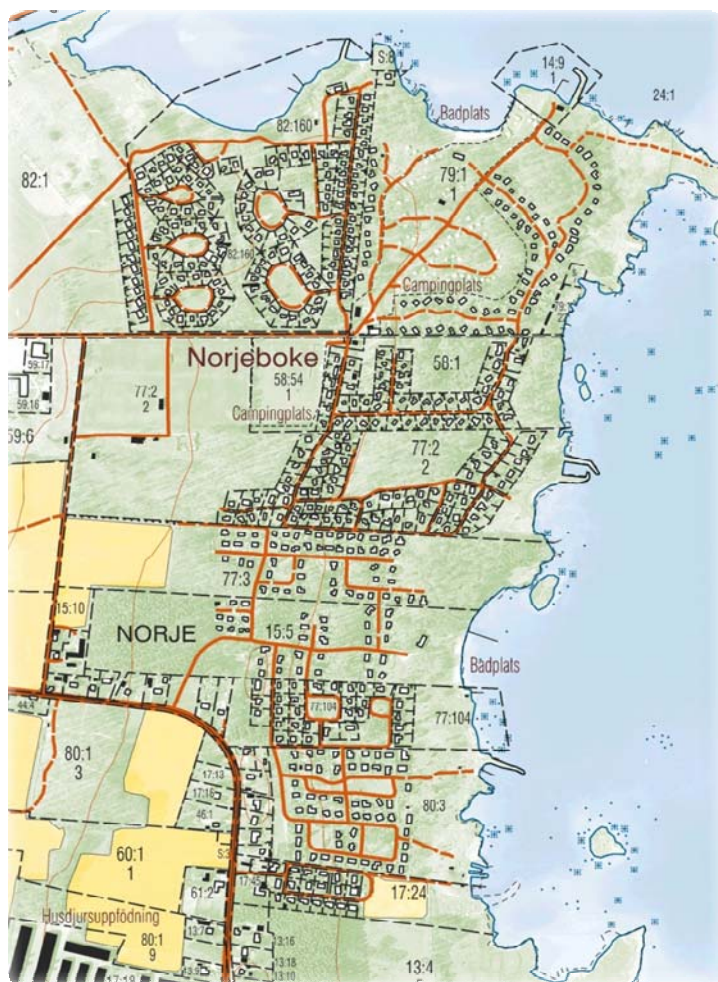

Norjeboke på Häradsekonomska kartan från 1915-19. Det blivande fritidshusområdet är helt obebyggt och är sedan laga skifte uppdelat i långsmala ägolarter.

På 1950-talet började markägarna till strandängarna fundera på om de kunde exploateras för fritidshusbebyggelse, marken var ju ändå i det närmaste värdelös ur jordbrukssynpunkt. Sölvesborgs stadsarkitekt Nils Henström upprättade 1959 en första plan med fritidshus och en campingplats i området innanför Norjegryt. 1961 skedde en komplettering västerut och söderut. En sista utvidgning söderut gjordes 1964. All tomtmark arrenderades ut till stugägarna, medan markägarna svarade för vägar och vattenförsörjning.

Någon bebyggelse, annat än enstaka bodar för ålfisket fanns inte inom planområdet då utbyggnaden startade kring 1960. Nya stugor tillkom under så gott som hela 1960-talet och kring 1970 bestod området av närmare 500 fritidshus. På 1970-talet gjordes två mindre kompletteringar längst i väster och söder med ett 30-tal fritidshus och det totala antalet stugor uppgår numera till lite drygt 500 stycken. Campingen, som övergått från tältplats till husvagnscamping, har successivt utvidgats med olika serviceinrättningar som minigolf, affär, pizzeria och liknande. Någon annan handel eller service finns inte inom området.

Sedan 1980-talet har en del av markägarna sålt av sina markområden och de tidigare arrendetomterna har då sålts till husägarna. För närvarande finns således både tomter med äganderätt och arrendetomter i Norjeboke. Området har numera kommunalt vatten. Ursprungligen tilläts endast diskbänksavlopp som infiltrerade i marken medan vattenklosett inte fick anordnas. I dag har de flesta enskilt avlopp.

Norjeboke som det ser ut på karta 2011.

Planstruktur

Norjeboke är utbyggt etappvis under 1960-talet. Bebyggelsen följer delvis den vid planläggningen gällande fastighetsindelningen, som i sin tur går tillbaka på ägostrukturen vid laga skifte (även om en del sammanslagningar skett). Detta mönster framträder inte då man

rör sig i området, men framgår tydligt på kartor. Byggnadsplaner för området upprättades av Sölvesborgs dåvarande stadsarkitekt Nils Henström.

Landskapet är flackt och bortsett från ägo gränser och en del stenmurar fanns inga andra särdrag att ta hänsyn till vid planläggningen. Enstaka raka vägar följer den gamla fastighetsindelningen. I övrigt har vägarna utformats som angöringsgator kantade av hus. Här finns även ett delområde med karaktäristiska runda vägslingor med en grön allmänning i mitten. Varje vägrundel betjänar ett 15-tal hus. Denna trafiklösning gör att husens baksidor gränsar ut mot allmänna grönytor.

Äldre fägata kantad av stenmurar.

Området nås från Norje genom ett avtag från E22 som leder rakt österut och når norra delen av Norjeboke. Denna väg är identisk med den gamla markvägen från Norje ut till fäladsmarken vid stranden. Den norra delen av Norjeboke byggdes ut i början av 1960-talet. Den södra delen nås från vägen Norje-Lörby genom en väg som lades ut i samband med att exploateringen startade här i mitten av 1960-talet. Någon gräns mellan norra och södra delen finns inte och området upplevs som en helhet utom de två separata vägsystemen med utifrånmatning.

Vägnätet är utformat så att samtliga hus nås med bil, men utan möjlighet till genomfart. På så vis utestängs onödig trafik. Denna form av trafikplanering slog igenom på 1960-talet, framtvingad av den omfattande privatbilismen. Trafiken liksom filtrerades från stora vägar

till mellanstora och slutligen till små vägar utan genomfartstrafik i bostadsområdena. På samma sätt dimensionerades vägarna efter detta hierarkiska system. Även inom Norjeboke finner man denna hierarkiska vägstruktur med större vägar asfalterade och med en bredd av nio eller sju meter medan de vägslingor som endast leder in till enskilda stuggrupper är grusade och fem meter breda. De smalaste gatorna motiverades med att *"varken trottoarer, snöröjning eller gatuparkering skall förekomma"*. Den enkla standarden och tillfälliga brukandet framhävs ytterligare av att gatlyse saknas.

norra delen av Norjeboke lades det ut fem likartade, rundade vägslingor omgivna av små fritidshus och med allmän grönyta i mitten.

I nordöstra delen av Norjeboke finns ett stort, huvudsakligen obebyggt område som sommartid används för camping. Området är annars förhållandevis tätbebyggt även om all strandmark lämnats obebyggd, liksom skogsgläntor mellan husgrupperna. Från planerarhåll såg man redan vid planläggningen av Norjeboke att det inte gick att bygga allt för spatiöst och utan planläggning:

Efterfrågan på tomtplatser för fritidsstugor i Gammelstorps kommun är fortfarande stor och om inte hela kuststräckan skall fyllas med stugor är en viss koncentration av dem nödvändig om trafik, försörjning och sanitära förhållanden skall kunna ordnas upp på ett ur trivsel och skötselsynpunkt acceptabelt sätt."

Merparten tomter är relativt små, 400-600 m², men då det från början varit arrendetomter har avgränsning mot grönområden inte markerats tydligt. I de ursprungliga planerna föreskrevs att tomterna skulle vara minst 400 m². Fritidshusen skulle ligga med ett centrumavstånd av 20 meter, undantagsvis 12 meter. Några ytterligare friliggande byggnader som förråd, vedbod eller torrdass tilläts inte. Dyliga utrymmen fick i så fall byggas samman med fritidshuset. Detta mönster har i allt väsentligt bestått, trots viss förtätning i form av nybyggnation och tillbyggnader samt att friggebodar tillkommit på en del tomter.

Vid campingen finns en liten affär, kiosk, telefonhytt, minigolfbana, strandcafé och bad.

Bebyggelsekaraktär

Området består av lite drygt 500 fritidshus (hur många av dessa som används för permanentboende är oklart, men troligen inte så många). Det är små, friliggande trähus, som ursprungligen hade begränsningar i form av att de fick vara maximalt 50 m². Detta ändrades i planen från 1964 avseende södra delen där det istället fastslogs att byggnadsytan inte fick uppta mer än en femtedel av tomtplatsens areal. Det medgav större hus med tanke på att tomterna inte fick understiga 400 m². I praktiken var det dock få som byggde så mycket större än tidigare. De ursprungliga planerna föreskrev också att husen skulle vara i ett plan och tillåtas en höjd av 3,5 meter, att taken fick ha en lutning av högst 30° och att friliggande förråd etc inte tilläts.

Fritidshus modell mindre (till vänster) och ett något större i "funkisstil". Båda uppförda efter typritningar.

Flertalet hus är uppförda på 1960-talet, i samband med planläggningen, men enstaka tomter har tagits i anspråk senare. Många hus är om- och tillbyggda. Staket och häckar har tillkommit, särskilt där arrendetomter omvandlats till tomter med äganderätt. Bebyggelsen är den för fritidshusområden typiska med små trähus i olika planformer och i diverse kulörer. Det heterogena intrycket förstärks av olika paneltyper och takmaterial. Som en sommarstugeägare själv karakteriserade området: *"Det är väl ett typiskt sommarhusområde med grusvägar och lite kartongaktiga hus!"* Det är en bra beskrivning.

En del hus avviker mer påtagligt, som några av de nybyggda husen där man finner exempel på både en högloftsstuga och en villa i schweizerstil. Något avvikande är också de fyra "korsvirkeshus" i södra delen. De uppfördes dessutom i strid med gällande planbestämmelser och har vindsvåning, tak med 45° lutning och en byggnadshöjd överskridande tillåtna 3,5 meter. De är uppförda som en enhetlig grupp och gavs uppenbarligen bygglov trots avvikelser.

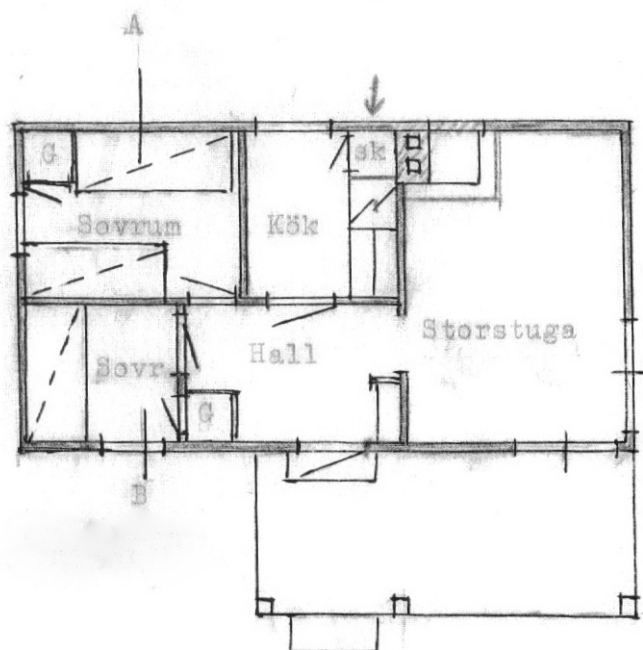

På en rad ligger fyra "skånelängor" med korsvirke. Dessa hus avviker från övriga fritidshus i området.

Husen är antingen kataloghus eller uppförda som självbyggeri och då ritade av byggherren eller någon anlitad byggmästare eller ingenjör. Flertalet hus har en rektangulär planform och sadeltak med 15-30° lutning, men det finns även en del vinkelhus och även mer kvadratiske hus med pulpettak och en lite modernistisk framtoning.

Planlösningarna är det som varierar minst. Verandor och uppglasade partier framhäver var man finner storstugan. Även en uppstickande skorsten avslöjar ofta platsen för storstugan, som var fritidshusets största och viktigaste rum. Det var där man umgicks, lekte och åt morgnar, kvällar och regniga eller kalla dagar – då var det skönt att kunna värma sig vid en brasa. Förutom det rent praktiska med en öppen spis eller en kamin ska inte mysfaktorn underskattas. Övriga rum i fritidshuset var små.

Planlösning för ett vanligt fritidshus i Norjeboke (och på de flesta håll i Sverige) från 1960-talet: 1-2 små sovrum, litet kök, hall,orstuga med öppen spis samt veranda med skärmtak.

I senare tillkomna hus är planlösningen mer lik den man finner i en vanlig villa och den multifunktionellaorstugan har ersatts av vardagsrum och barkök. Effektivare och kontinuerlig uppvärmning gör att öppen spis inte längre behövs. Således saknar de flesta moderna fritidshus skorsten. De nybyggda husen är ofta större än de gamla, men genom tillbyggnader har flera äldre hus också avsevärt ökat boytan. Många hus är försedda med inglasade verandor och/eller trädäck. I de fall det även finns en eller två friggebodar och bilparkering så återstår det snart inte mycket av tomten.

Trädgårdar och grönområden

Norjeboke fritidshusområde anlades på tidigare fäladsmark med inslag av glesbevuxen skog. Vid exploateringen föreskrevs det att befintlig växtlighet skulle skyddas mot förvanskning eller åverkan. Schaktning eller utfyllnad annat än vad som krävdes för husbygget tilläts inte. Tomtplatsen fick inte förses med stängsel och plantering tilläts endast inom ett avstånd av två meter från respektive hus.

Dessa regler var väl anpassade till ett område med arrendetomter där egentligen endast huset var i privat ägo. Den enskilde husägaren hade således begränsade möjligheter att påverka tomten och dess gestaltning. Byggnadsplanen föreskrev indirekt att det skulle vara naturtomt. Där det fanns äldre, befintliga gråstensmurar fungerade dessa som naturliga gränser mellan tomter eller ut mot väg. Små, låga staket sattes ibland upp mot väg.

Av den forna fäladsmarken återstår numera nästan ingenting och enbuskarna är få. De områden som lämnats som grönytor mellan husgrupperna har antingen växt igen sedan allt bete upphört eller tagits om hand som ordnade grönytor med klippt gräs och enstaka träd. Det finns också en ordnad festplats med en liten scenbyggnad, två stränder, minigolfbana, boulebana och någon mindre småbåtshamn inom området.

Tomterna är i allmänhet små, cirka 500 m², men nästan alla gränser på åtminstone en sida till allmänt grönområde. Arrendetomterna utan dess fixerade gränser gjorde att hela området skulle upplevas som ett stort strövområde. På 1980-talet började tomter styckas av och säljas till husägarna och därmed har det blivit viktigare att markera gränser, genom staket och häckar. Även de hus som ligger kvar på arrendetomter har fått en privattare karaktär på samma sätt, om än inte lika tydligt.

Trädgårdarna består av gräsmatta, någon eller några buskar av vanliga typer som tuija, rododendron, syren, liguster och liknande. I häckar är avenbok vanlig. I den mån det finns träd på tomten så är det oftast något prydnadsträd som hängpil eller mindre fruktträd. Både buskar och träd är gärna formklippta. På en del tomter växer något eller några större, äldre träd som fanns här före fritidshusen. Det är oftast tall, björk, eller bok samt någon grov ek.

Grönområde övergår i tomt utan tydlig gräns, men ett formklippt träd är en tydlig markör för det privata.

SANDVIKEN

Sandviken är ett förhållandevis stort fritidshusområde beläget på Listerlandet i Sölvesborgs kommun, tidigare Mjällby kommun. Avståndet till Sölvesborg är knappt tio kilometer landvägen. Området består av cirka 670 fritidshus och en mindre andel åretruntbostäder. Antalet åretruntbostäder ökar dock i samband med att allt fler fritidshus tas i anspråk för permanentboende. Bebyggelsen ligger huvudsakligen i strandskogen en liten bit innanför stranden längs Sandviken och med senare exploatering längs Sandviksvägen.

Platsens historik

Siretorps by genomgick storskifte 1806 och laga skifte 1843. Storskiften behandlade ofta gemensam utmark medan laga skiftesstadgan från 1827 förordade att all mark skulle ingå i förrättningen och att det räckte med att en bybo begärt laga skifte så skulle det genomföras i hela byn. Antalet ägolotter fick högst uppgå till tre stycken, vilket var en skärpning mot storskiftets generösare regler.

För Siretorp innebar det att all mark, både in- och utägor, delades upp i samband med laga skifte så att varje gård hade en stor bruksenhet. Undantaget var Torpa mosse som delades i smala parceller samt att ett område öster om den raka och då nyanlagda Sandviksvägen delades i smala parceller för båtmanstorp. Vid stranden hade dessa även en fiskeplats. Norr om båtmanstorpen drogs Grammahagsvägen österut. En del av de äldre husen som ännu finns kvar här är sannolikt de gamla båtmanstorpen. De långsmala tomterna var länge bevarade och användes som parkeringsplats och camping, men har nyligen bebyggts.

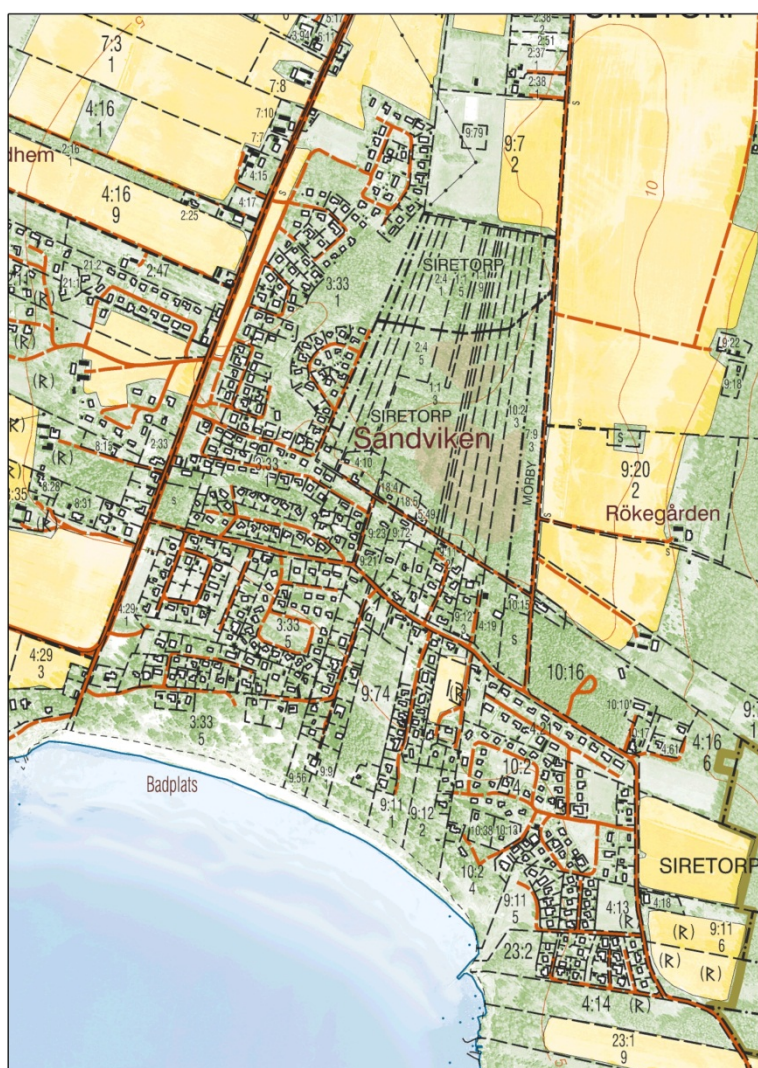

Sandviken på Häradsekonomska kartan 1915-19. Området är till största delen obebyggt. Det gråmarkerade området är Torpa mosse. Området med båtmanstorp ligger alldeles söder om folkskolan och består av sju långsmala tegar.

Under senare delen av 1800-talet och första hälften av 1900-talet skedde en del avstyckningar och ytterligare torpställen och smågårdar tillkom huvudsakligen längs Sandviksvägen, men även vid Grammahagsvägen. Marken var sandig och utnyttjades både som åker och äng samt för bete. Vid tiden runt sekelskiftet 1900 planterades tall som skydd mot sandflykt.

På detta vis såg området ut ännu fram till 1950-talet då allt fler började hitta ut till vad som då kallades Sandvikens havsbad. Den sandiga jorden innanför stranden var inte optimal för jordbruk så det är inte alldeles förvånande att markägaren, lantbrukaren Sten Svensson i Siretorp, upplät området för fritidsbebyggelse. Ingenjören Daniel Janson anlätades 1958 av markägaren för att göra en byggnadsplan, som antogs två år senare. Enstaka fritidshus fanns då redan på platsen. Ett samfällt område, båtmanstorpen, uppläts för camping.

*Sandviken på kartbild 2011.
Området har successivt utvidgats
norrut.*

Bebyggelseområdet utvidgades norrut i början av 1960-talet och nya fritidshus på arrendetomter tillkom. 1968 gjordes en ny byggnadsplan och fritidshusområdet växte österut med fritidshus på arrendetomter söder och öster om Grammahagsvägen. På 1970-talet expanderade fritidsbebyggelsen norrut och denna gång togs även åkermark i anspråk medan tidigare exploateringar skett i strandskogen. Man kan notera att Torpa mosse ännu

inte exploaterats, antingen det beror på att marken här är allt för sank eller, troligare, att det är samfälld mark.

Det lilla området som upptogs av camping och parkering i södra delen av Sandviksvägen inköptes av kommunen och styckades upp i tomter vilka har sålts av under 1990-talet. Samtidigt har avstyckning och försäljning av arrendetomter skett, så att det nu är en blandning av arrendetomter och tomter med äganderätt. Viss nybyggnation pågår också, dels på ännu obebyggda tomter, dels där ett äldre hus ersätts med ett nytt. Det senare sker troligen i samband med att en arrendetomt försålts. Utbyggnad av kommunalt VA påbörjades 2010 och beskrivs som en miljöåtgärd. Det ger möjlighet till permanentboende och ökar boendekomforten samtidigt som det ges möjlighet till vidare exploatering. Området är populärt och i en mäklarannons saluförs det så här:

Sandviken har en bred strandremsa av finkornig vit sand och hård botten som ger klart vatten. Här är långgrund och därmed mycket barnvänligt. Sandviken är en väldigt populär och välbesökt strand och många anser att den är kommunens bästa. Den ger nästan en känsla av att vara utomlands. Här finns många fritidshus och även en hel del åretruntboende. Både friköpta- och arrendetomter finns i området.

Planstruktur

Under 1950-talet blev Sandviken en populär badplats och de första fritidshusen uppfördes i den skyddsplanterade strandskogen en bit innanför stranden. För att få till en mer ordnad exploatering upprättades en byggnadsplan "i syfte att reglera bebyggelsen till läge och utformning till gagn för såväl mark- som stugägare." Planen, som antogs 1960, innehåller huvudsakligen standardskrivelser för fritidshusområden från den här perioden: husen skulle vara fristående, fick ha en yta på maximalt 50 m² och den sammanlagda bebyggelseytan (fritidshus och uthus) maximalt 60 m², tomterna skulle vara på minst 400 m², husens höjd fick inte överstiga 3,5 meter och taklutningen fick vara maximalt på 30°. Planen stipulerade även att avlopp inte fick installeras som ett sätt att motverka permanentboende.

Exempel på äldre fritidsbebyggelse på arrendetomt med naturprägel och modernare, mer reglerade former av villaträdgård

De första husen hade uppförts före byggnadsplanen och låg glest grupperade längs en liten stig som gick ungefär parallellt med strandlinjen. Byggnadsplanen var begränsad till fastigheten Siretorp 3:33 öster om Sandviksvägen. Efter planföreskrifterna byggdes en husgrupp längs en vägslinga söder om Grammahagsvägen och några husgrupper längs små angöringsgator norr om och parallellt med Grammahagsvägen, som trafikmatar nästan hela södra delen av Sandviken. De små angöringsgatorna i denna del av området är av mycket enkel standard, i princip bara hjulspår.

En enkel väg slingrar fram genom strandskogen till fritidshusen.

När byggnadsplanerna utvidgades följdes i princip samma mönster med små vägar som leder ner mot stranden från Grammahagsvägen och så småningom ett mer intrikat trafiksystem i de norra delarna där SCAFT-principer fått råda under 1970-talets exploatering. Detta område trafikmatas således inte direkt från Sandviksvägen utan från en parallellväg. Någon genomfartstrafik förekommer inte utan varje vägslinga leder antingen runt eller slutar tvärt. Liksom tidigare har exploatering skett på privat initiativ där olika markägare arrenderat ut tomter i den annars mer eller mindre värdelösa strandskogen.

På typiskt vis är stora ytor, liksom all strandmark, avsatt som obebyggda strövområden. Genom hela Sandviken går en mångfald av små stigar, huvudsakligen letar de sig ner mot stranden. Ett centralt område, vilket användes som campingplats, exploaterades på 1990-talet. Tomterna och husen är aningen större, men följer samma trafikplaneringsmodell som använts tidigare. Dessa hus är dock uppförda på privatägda tomter redan från början, vilket väl bidragit till att husen har en mer permanent karaktär och tomterna är mer privata och som vanliga villatomter. I det norra området, som exploaterats sist, är husen uppförda på tidigare jordbruksmark och här har man också mer villalikhande trädgårdar eftersom det inte fanns mycket naturlig vegetation att spara eller ta hänsyn till.

Ett typiskt inslag i fritidshusområden: den dubbla raden med brevlådor som underlättar för brevbäraren bland namnlösa gatstumpar och otydliga tomter. Blir samtidigt en träffpunkt för de boende.

Bebyggelsekaraktär

Vid Grammahagsvägen finns en del äldre torpbebyggelse samt något senare tillskott i form av egnahem från 1930-/40-talet. I övrigt består bebyggelsen av fritidshus uppförda från 1950-talet fram till nutid, med majoriteten hus från 1960- och 70-talen. En del av de senare husen är troligen byggda för permanentboende och är generellt större än fritidshusen.

Den äldre fritidsbebyggelsen finner man i strandskogen innanför badstranden. Här finns även en mindre byggnad som servat campingen och nu fungerar som kiosk och restaurang för badgäster. Utbyggnaden har sedan gått österut och norrut. Även om det skiljer något eller några decennier mellan uppförandetid har bebyggelsen flera gemensamma drag, som att det är små hus byggda med regelstomme och panelfasader, sadeltak med flack eller måttlig lutning och lätta takmaterial. Även planlösningar är likartade med små sovrum, litet kök och ett stort gemensamt rum ofta benämnt storstuga, från 1970-talet allt oftare vardagsrum eller allrum. Storstugan ligger gärna i anslutning till en veranda eller altan och utmärks i fasaden av större/ fler fönster. Ofta signalerar även en skorsten var man finner storstugan.

Med dessa gemensamma drag i åtanke finns samtidigt en stor variation; sannolikt finns inte två identiska hus i Sandviken. Även om rektangulära huskroppar är det vanligaste finns också

olika typer av vinkelhus och hus med en mer kvadratisk planform. Hus med pulpettak eller asymmetriskt sadeltak förekommer och takmaterial varierar från papp och plåt, som är absolut vanligast, till eternit och vanligt vingtegel. Varianterna på fasadkulör är stor, från falurött och brunt till vitt och rosa.

Typiskt stuglandskap med olika typer av fritidshus i strandskog.

Flertalet hus kommer från kataloghusföretag men här finns även en stor grupp hus som byggts av byggherren själv eller med hjälp av någon byggmästare. Dessa är antingen ritade av byggherre, byggmästare, snickare eller av någon ingenjör. Från 1970-talet dominerar kataloghusen stort och viljan/kunskapen att bygga själv verkar ha avtagit. Men visst byggs det fortfarande en del, det gäller särskilt inglasade uterum eller trädäck men ibland också mer avancerade förändringar. Många hus är om- eller tillbyggda på något sätt och komplementbyggnader i form av förråd och friggebodar har uppförts på flera tomter.

En del nya hus har också tillkommit under senare år, huvudsakligen på tomter som styckats av i ett senare skede, som på den tidigare campingplatsen, eller där arrendetomt friköpts. De moderna husen är större, ofta med små övervåningar eller sovloft. Det är delvis ordinära kataloghus men här finns också exempel på modernistiska svarta lådor och märkligt "knuttimrade" hus. Dessa hus avviker från den gemensamma variation som beskrivits ovan.

Exempel på modernare varianter av fritidshus i Sandviken: lite "funkis" och lite "knuttimrat".

Trädgårdar och grönområden

För att bevara skyddsskogen och förhindra erosion fastställdes i byggnadsplanen 1960 att träd endast fick avverkas för att ge plats åt byggnader. Även i övrigt skulle befintlig växtlighet skyddas och schaktning eller utfyllnad tilläts inte. Området skulle ha en naturlig prägel och tomterna fick endast uppodlas den närmaste metern intill huset, vilket stämde bra med arrendetomter. För den som önskade tilläts tomtinhägnad på upp till 60 cm. Vägar ner till stugorna anlades av enklaste tänkbara standard och utan att påverka växligheten eller topografin nämnvärt.

Stor naturtomt omgiven av lågt staket eller mindre trädgårdstomt med gräsmatta och inslag av prydnadsväxter.

De äldsta husen ligger i strandskogen söder om Grammahagsvägen och har typiska "strandskogstomter" bevuxna med tall, björk, en och vildros. De flesta har lyckats anlägga en gräsmatta, i alla fall närmast huset. Markbeläggningen består i övrigt av mossor, kottar, sand och blåbärsris. Här och var hittar man någon planterad prydnadsbuske. Låga staket omger en del tomter medan andra mer omärkligt övergår i omgivande natur.

Tomterna är av varierande storlek och i allmänhet på över 1 000 m². Detta har ursprungligen varit arrendetomter, men numera är det stora flertalet friköpta. Naturtomterna var

kongeniala med 1920-/30-talets sportstugefilosofi, att man på fritiden skulle ägna sig åt bad och friluftsliv och inte direkt åt trädgårdsskötsel. Denna tanke var seglivad och var i högsta grad närvarande då Sandviken började exploateras.

I senare anlagda delar är tomterna mindre och varierar från knappt 500 m² till cirka 1 000 m². I östra delarna är fritidshusen uppförda på tidigare betesmark och här finns kvar en del äldre stenmurar, vilka ibland inkorporerats i tomtgränser. I övrigt finns inte mycket kvar av det äldre landskapet och det mesta är gräsplanterat. Vägarna här är grusade och tydligare än i strandskogen.

Tomterna består till största delen av gräsmatta, ofta med huset placerat mitt på. Där det fortfarande är arrendetomter är de ofta "öppna" mot allmän mark men kan ha små staket eller häckar mot gata eller granne. Vanliga häckväxter är liguster och avenbok. Friköpta tomter har vanligen en mer privat karaktär med staket/häckar runt hela tomten. Mängden rabatter, planteringar, prydnadsväxter och andra arrangemang verkar också öka med friköpt tomt.

Lättskött gräsmatta och några få prydnadsträd. Inget onödigt.

FRITIDSBEBYGGELSE, FRAMTID OCH KULTURVÄRDE

Områden som ursprungligen planerades för fritidsboende har sedan 10-20 år tillbaka börjat ändra karaktär genom att människor väljer att bosätta sig där permanent. Det innebär oftast att fritidshus ersätts av nybyggen, eller byggs till, moderniseras och övergår till att bli regelrätta villor. Där dessa områden från början var tämligen homogena avseende skala och tomtstruktur ändrar de karaktär och blir allt mer heterogena när vissa av fritidshusen byggs om till året-runt-bostäder. Små anspråkslösa stugor kan få en modern villa som närmaste granne.

Övergången till villaområde sker successivt och till slut återstår kanske bara något enstaka fritidshus, som då sticker ut som det ovanliga. Området har då helt ändrat karaktär, från fritidshusområde till villaområde. Det vanligast är dock att förvandlingen sker under rätt lång tid och att det kan bli väldigt heterogena områden med en blandning av villor och fritidshus. I Blekinge finns det åtskilliga exempel på detta fenomen, särskilt i stadsnära läge.

När ett fritidshus övergår till att bli en permanentbostad ökar inte bara kraven på själva bostaden. Det uppkommer även ökade behov på kommunal service såsom vatten, avlopp, sophantering, vägskötsel och liknande. Kostnader för detta får delas av husägarna, vilket kan leda till konflikter då sommarboende och helårsboende ofta har olika önskemål och ekonomiska möjligheter. Även för kommunerna kan det innebära merkostnader, exempelvis för skolskjuts.

När allt fler väljer att bosätta sig i sina fritidshus innebär det också ökat pendlande. Många finansierar dessutom om- eller nybyggnad av det tidigare fritidshuset genom att sälja av en del av sin tomt, där det sedan byggs ett eller två nya hus. Detta leder till en förtätning av områdena och fler som pendlar, vilket i sin tur ställer krav på bättre vägstandard. Ett vägnät som fungerade bra för ett sommarstugeområde måste kanske byggas ut.

Om man från kommunalt håll vidhåller de äldre byggnadsplanerna och begränsar byggrätten är det normalt inte möjligt för barnfamiljer att flytta in, eftersom husen är för små. Den grupp som väljer att bo där blir då främst äldre personer, som flyttar till "stugan" efter pensionering. Här är det lätt att det blir en social segregering. Om man å andra sidan släpper helt på planbestämmelser så kanske den ursprungliga charmen med till exempel stora tomter, stora träd, sjöutsikt, snickarglädje och liknande kvaliteter lätt byggs bort för att alla vill flytta dit och trots att det är de värdena man först har värdesatt.

Så hur hanterar man då fritidshusområden i Blekinge? Stadsarkitekterna Karl Magnus Adielsson (Sölvesborg), Emina Kovacic (Karlshamn) och David Gillanders (Ronneby)

kontaktades för synpunkter, dels utifrån de i rapporten beskrivna områdena, dels i mer generella termer.

Från Ronnebys horisont har man inget principiellt emot att fritidshusområden omvandlas och övergår till permanentboende. Det som krävs är att vatten och avlopp ordnas. För små områden, som Bökevik, är det sällan ekonomiskt försvarbart för kommunen att gå in och ordna detta, men kan avloppsledningar med anslutning till det kommunala nätet ordnas på privat initiativ är man positiv från kommunens sida. David Gillanders menar att den kommunala servicen inte behöver byggas ut. Det får vara samma som i dag med post, sophantering och kanske hemtjänst.

Områdena karaktäriserar David Gillanders som "plottriga" med olika hustyper, fasadmaterial och färger. Gemensamt är bestämmelser om husstorlek, 50-60 m², och tak med max 30° lutning. Vid nybyggnation ges ofta dispens från dessa regler, som kommer från byggnadsplanerna från 1950-/60-tal. När man då ger tillstånd att bygga större, finns det inga speciella skäl att hålla kvar vid att husen måsta ha relativt plana tak, eller att det fortsatt skall vara trähus. Det är bättre att "låta årstiderna ha sin gång" som David Gillanders uttrycker det. Det är också svårt att definiera fritidshusområde när många bosatt sig permanent i fritidshuset eller är bosatta på två ställen, både i staden och på landet.

Bökevik – "plottrigt" fritidshusområde.

Några särskilda kulturhistoriska eller arkitektoniska värden att slå vakt om ser han inte i dessa områden, om det inte skulle vara något alldeles speciellt. De boende brukar däremot vara tveksamma till förändringar och ombyggnader när det gäller omgivande hus, medan man ofta har en betydligt generösare inställning då det gäller det egna huset. Det är det välkända NIMBY-syndromet (Not in my backyard).

Karlshamns stadsarkitekt Emina Kovacic har en liknande inställning. Man är i Karlshamn generellt positiva till om- och tillbyggnader av fritidshus för att de ska kunna användas som åretruntbostäder. Ett undantag dock för områden i närheten av hamnen, där man är mycket restriktiva då industri och hamnverksamhet här kommer i första hand.

Ett problem med att fritidshusen blir åretruntbostäder finns dock, och det är tillgänglighet och bostadsanpassningar i små hus som inte är byggda för rullatorer, rullstolar och liknande. Ett annat problem är tomtavstyckningar i samband med att husen går i arv. För att inte områdena skall bli för tätbebyggda ställer kommunen krav på att tomter skall vara på minst 1 000 m². Detta blir ibland problematiskt med strandtomt där man på grund av strandskydd inte har byggrätt på hela tomten. Så även om tomten kan vara så stor att den kan delas så innebär det inte alltid att den kan bebyggas med fler hus.

Köpegårda – tomterna får inte bli för små genom avstyckningar. Annars är det ok att bygga om/till, så länge man håller sig till planbestämmelser.

Förutom nämnda tomtstorlekar ser Emina Kovacic inte några särskilda värden eller karaktärsdrag att slå vakt om i Köpegårda eller i annan fritidsbebyggelse från efterkrigstiden. Några direkta synpunkter på gestaltning, annat än vad som sägs i byggnadsplanen, har hon således inte. Det blir också allt svårare att hänvisa till planbestämmelser när det går mot ökad avreglering, menar Emina Kovacic. Lagstiftningen går åt det hållet, att tillåta allt: "folk får göra som de vill." Det är dock annorlunda i skärgården och den äldre fiskarbebyggelsen (vilken numera till största delen används som fritidshus) där man från kommunens sida försöker vara restriktiva till om-/tillbyggnader och reglera bebyggelsen. Här kan man också hänvisa till riksintressen.

Vid ändring i fritidshusområdena följer man generellt planbestämmelserna, men är det en äldre plan kan man tillåta en avvikelse på upp till 15 procent. Det innebär att ett enskilt hus kan tillåtas bli något större, få något högre och något brantare tak, ha något mindre tomt etc. I många områden finns dock äldre, okända eller preskriberade, svartbyggen som blir prejudicerande. Det kan vara svårt att neka någon bygglov, när det finns andra hus som redan har dylik tillbyggnad. Dessa tidigare förändringar vägs in vid bedömningen och det är ofta då man upptäcker gamla svartbyggen, när den bygglovssökande hänvisar till hur grannen gjort.

I Sölvesborg arbetar man medvetet mot att omvandla ett fritidshusområde som Sandviken till mer och mer permanentboende, berättar stadsarkitekt Karl Magnus Adielsson. Det är den politiska viljan, att förtäta och tillåta permanentboende. Samtidigt ökas byggrätterna, så att husen kan bli både större till ytan och högre. Karl Magnus Adielsson menar att det saknas kunskap om dessa områden, om dess kulturhistoriska värden och hur man skall hantera dem. För fiskelägena tas det nu fram gestaltningsprogram, men 1950- och 60-talens fritidshusbebyggelse hanterar man inte på något särskilt vis. Han efterlyser konkreta tips på vad som ska bevaras. Vad är karaktärsbärande och bör bevaras/förstärkas? Är det material, färgsättning eller kanske läge på tomten?

*Nybyggda hus i Sandviken
– men är det fritidshus eller
permanentboende?*

Det finns sammanfattningsvis en rätt samstämmig uppfattning bland de tillfrågade stadsarkitekterna, att den moderna fritidsbebyggelsen saknar kulturhistoriska värden, eller att de i alla fall inte är utpekade. Och så är det: kulturvärden i denna bebyggelse är inte definierade. Bebyggelsen är inte tillräckligt gammal och allt för alldaglig, lite som miljonprogrammets bostäder. Vi tenderar att fokusera på det unika och speciella, inte det vardagliga och triviala. Ett annat problem är urval när allt i någon mån är likadant och när det är så mycket.

Hur hanterar man alla om- och tillbyggnader – välja ut de få hus som inte genomgått omfattande förändringar? Eller se om- och tillbyggnaderna som en pågående process? Fritidshuset är aldrig riktigt färdigt, det finns alltid något som kan göras bättre och fixas. Snickrandet och målandet är rent av en del av semesterlivet. Till skillnad från bostaden i staden är fritidshuset inte en färdig miljö man flyttar in i. Många har byggt sitt fritidshus själv och anpassat det efter ändrade förhållanden. Kanske är det så att detta är en del av fritidsbebyggelsens kulturhistoria?

Om man skulle lyfta fram konkreta karaktärsbärande egenskaper, sådana som Karl Magnus Adielsson efterlyser, så skulle de kunna se ut som följer:

- Förhållandevis gles bebyggelsestruktur
- Bevarad natur
- Grönt och lummigt
- Oförändrad topografi
- Äldre landskapselement som gårdsgårdar och stora träd bevarade
- Stora tomter där det är äganderätt
- Små/måttliga tomter där det är arrende
- Naturtomter, ibland med inslag av gräsmatta, prydnadsväxter
- Hus mitt på tomten

- Små trähus (40-60 m²)
- Enkla huskonstruktioner på plintar eller betongplatta
- Små rum utom den gemensamma storstugan
- Öppen spis, gärna vid yttervägg så att den kan användas både inne och ute
- Veranda eller altan intill storstuga
- Fasader med olika typer av träpanel
- Olika fasadfärger (gult, rött, vitt, brunt dominerar)
- Sadeltak med 15-30° lutning
- Lätta takmaterial som papp, plåt och eternit
- Komplementbyggnader på tomten
- Vägar slingrande, av enkel standard utan trottoarer och gatlyse
- Utifrånmatat trafiknät utan genomfart

Som framgått förändras fritidshusområden kontinuerligt, framför allt genom eget snickrande, målning och odlande av tomten. Detta är inga avgörande förändringar, även om de på lång sikt och sammantaget kan bidra till att karaktärsbärande/gestaltningssmässiga egenskaper förloras. För att områdena inte helt ska ändra karaktär skulle man kunna framhålla några enkla grundregler:

- Småskaligheten bör bevaras i sommarstugeområdena
- Placera nya hus i samband med befintlig bebyggelse
- Bygg modernt, men ändå i samma skala
- Anpassa tomtstruktur till omgivning
- Typiskt är anspråkslöshet och naturupplevelse

Det bör framhållas att det kulturhistoriska värdet dock inte bara är förknippat med vissa material, viss färgsättning eller andra gestaltungsfrågor, utan att det också handlar om att se och tolka vad bebyggelsen representerar – vilka samhällsförändringar och mentaliteter som burit fram fritidshusen och hur de på olika sätt materialiserats i den byggda miljön. Fritidshusen sammanfattar mycket väl framväxten av det moderna välfärdssamhället där den breda allmänheten både haft tid och råd att skaffa fritidshus. Detta är något nästan unikt för Sverige och de andra nordiska länderna och säger väl något om hur vi byggt upp och fördelat välstånd, men också värderat natur och friluftsliv. Det är en del av vårt kulturarv, bara så vardagligt och självklart att man nästan inte ser det.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Lantmäteriets arkivdatabas Historiska kartor

Kartor, skifteshandlingar

Länsstyrelsens planarkiv

Byggnadsplaner

Karlshamns kommunarkiv

Bygglöshandlingar

Ronnebys kommunarkiv

Bygglöshandlingar

Sölvesborgs kommunarkiv

Bygglöshandlingar

Referenslitteratur

Arkitektur (Tema: Hus för fritid) 1982:9.

Arwidson, Bertil: *Stugan vi drömmer om. En Allt i hemmet-bok om fritidsstugor*, 1961.

Bergengren, Kurt. *Hundra år framåt i Skärgården*, 1969.

Bo på fritid, 1973.

Brandt, Ulla Brita: *Stugor som man kan bygga själv. En Hem i Sverige-bok*, 1958.

Friluftslivet i Sverige del I: Utgångsläge och utvecklingstendenser, SOU 1964: 47.

Friluftslivet i Sverige del II: Friluftslivet i samhällsplaneringen, SOU 1965: 19.

Friluftslivet i Sverige del III: Anläggningar för det rörliga friluftslivet m.m., SOU 1966: 33.

Fritid, Levnadsförhållanden 1982-83, Sveriges officiella statistik Rapport 56, 1987.

Fritidsboende: slutbetänkande från Fritidsboendekommittén, SOU 1982: 23.

Fritidshus eller permanentbostad: Delbetänkande från Fritidsboendekommittén, 1981.

Larsson, Gerhard (m.fl.): *Fritidsboende och fritidsbebyggelse*, 1979.

Larsson, Lena: *Fritidsbok*, 1966.

Krantz-Jensen, Hildur: *Trädgården*, 1973.

Pihl Atmer, Ann Katrin: *Livet som leves där måste smaka vildmark*, 1998.

Pihl Atmer, Ann Katrin: *Sommarnöjen vid vattnet*, 2002.

Skiöld, Anna-Karin: *Kommuncentrum – avtryck i det moderna kulturarvet*, 2007.

Skånska sommarnöjen, Skånes Hembygdsförbund Årsbok 2004.

STF 60 år, Svenska Turistföreningens Årsskrift 1945.

Thurell, Sören: *Fritidshuset. Vid havet, i granskogen, på heden*, 2000.

Wilke, Åsa: *Villaträdgårdens historia: ett 150-årigt perspektiv*, 2006.

**LÄNSSTYRELSEN
BLEKINGE LÄN**

SE-371 86 Karlskrona
Telefon 0455-870 00
E-post: blekinge@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/blekinge

Rapporter Länsstyrelsen Blekinge län ISSN 1651-8527
